

**Державний заклад
«Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»**

Кафедра педагогіки

Ірина КНЯЖЕВА

ПЕДАГОГІКА ВИЩОЇ ОСВІТИ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Одеса – 2023

Рекомендовано до друку рішенням ученої ради Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (протокол 9 від 30 березня 2023 року)

Княжева І. А. Педагогіка вищої освіти: навчальний посібник (для здобувачів освіти другого освітнього рівня (магістр) спеціальності 014 Середня освіта (Фізична культура). Одеса, Університет Ушинського, 2023. 101 с.

Рецензенти:

Доктор педагогічних наук, професор, керівник центру забезпечення якості освіти Одеського національного університету імені І. І. Мечникова І. П. Анненкова;

Доктор педагогічних наук, професор Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського Н. В. Султанова.

У навчальному посібнику з педагогіки вищої освіти розкрито основні положення методології педагогіки та технології проєктування і конструювання освітнього процесу в закладах вищої освіти України; висвітлено специфіку професійної діяльності сучасного вчителя; представлено історію становлення педагогічної думки на теренах України; наведено основні положення теорії навчання й теорії виховання.

Матеріал посібнику містить загальний опис дисципліни відповідно освітньо-професійної програми підготовки магістрів спеціальності 014 Середня освіта (Фізична культура); теоретичну інформацію до кожного модулю; засоби самоперевірки для здобувачів освіти; тематику практичних занять і самостійної роботи студентів.

ВСТУП

Процес підготовки нової генерації науковців, здатних позитивно впливати на суспільний розвиток, потребує зростання якості знань, збереження національної культури, докорінного оновлення професійно-педагогічної підготовки викладачів закладів вищої освіти.

Розвиток сучасної педагогічної школи в Україні багатогранний процес, котрий змінює її обличчя наближаючись до рівня соціальних, політичних, педагогічних вимог епохи технічної та технологічної революцій. Серед важливих позитивних тенденцій розвитку педагогічної школи - курс на демократизацію, диверсифікацію та диференціацію освіти, гуманістичну спрямованість виховання, використання форм і методів навчання, що підвищують активність, самостійність студентів, включення їх у дослідно-експериментальну діяльність. Вивчення педагогіки вищої школи - важлива умова формування загальної та педагогічної культури викладача вищого навчального закладу будь-якого профілю, оскільки вона озброює знаннями про процеси розвитку теорії та практики виховання і навчання студентів, сприяє становленню світогляду, педагогічного професіоналізму. Ґрунтовні знання з теорії педагогіки вищої школи значно розширюють кругозір викладача, дозволяють цілісно бачити будь-яку навчально-виховну проблему, знаходити її оптимальне рішення.

Матеріал навчального посібника розроблено відповідно до змісту і логіки освітньо-професійної програми підготовки майбутніх учителів фізичної культури в Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за спеціальності 014 Середня освіта (Фізична культура).

Мета навчальної дисципліни: надання здобувачам вищої освіти ґрунтовних знань та вмінь, пов'язаних із психолого-педагогічними засадами освітньої та виховної роботи зі студентами, системне забезпечення психолого-

педагогічної підготовки науково-педагогічних кадрів для закладів вищої освіти. Сформувати мотивацію щодо використання набутих знань у професійно-педагогічній діяльності викладача.

Передумови для вивчення дисципліни: опанування навчальної дисципліни «Педагогіка вищої освіти», паралельно студенти мають вивчати такі навчальні дисципліни, як «Психологія вищої освіти», «Філософія освіти».

Очікувані програмні результати навчання:

ПРН 3. Знати та влучно застосовувати сучасні методи і технології, зокрема інформаційні, для успішного й ефективного здійснення професійної діяльності та забезпечення якості дослідження з фаху.

ПРН 4. Добирати й застосовувати методи діагностування методи діагностування досягнень здобувачів освіти, вільно володіти тестовими технологіями.

ПРН 5. Проектувати різні типи навчальних занять зокрема в умовах дистанційної освіти, підбирати стратегію управління освітнім процесом.

ПРН 8. Володіти педагогічними прийомами формування і підтримки належного рівня мотивації здобувачів освіти

ПРН 13. Демонструвати практичні навички роботи в команді, навички аналізу чужої професійної діяльності, навички самоаналізу.

ПРН 15. Відповідально ставитися до забезпечення дотримання етичних норм, цінувати індивідуальне і культурне різноманіття, ініціювати в педагогічній діяльності принципи толерантності, діалогу та співробітництва.

ПРН 16. Планувати й організовувати позакласну роботу здобувачів освіти або роботу в складі дослідницького колективу: гуртка, творчого об'єднання; координувати навчально-тренувальний процес олімпіадної підготовки учнів.

ПРН 17. Знати особливості роботи класного керівника у профільній школі, куратора студентської групи в закладі вищої освіти.

Очікувані результати навчання дисципліни: Унаслідок вивчення навчальної дисципліни здобувачі вищої освіти мають

- знати методологію педагогічного дослідження;
- оперувати основними категоріями педагогіки вищої освіти;
- класифікувати принципи і методи навчання в ЗВО;
- інтерпретувати сутність науково-дослідницької роботи студентів;
- визначати основні завдання куратора студентської групи;
- володіти педагогічними прийомами формування і підтримки належного рівня мотивації здобувачів освіти;
- пояснювати сутність педагогічної майстерності і професійної культури викладача ЗВО;

уміти:

- урахувати вікові особливості студентської молоді;
- проєктувати різні типи навчальних занять, зокрема в умовах дистанційної освіти, підбирає стратегію управління освітнім процесом
- застосовувати сучасні методики й технології організації освітнього процесу, зокрема інформаційні, для успішного й ефективного здійснення професійної діяльності та забезпечення якості дослідження з фаху;
- оцінювати види науково-дослідницької діяльності студентів;
- планувати й організовувати позааудиторну роботу студентів;
- демонструвати практичні навички роботи в команді, навички аналізу чужої професійної діяльності, навички самоаналізу
- визначати напрями розвитку власної педагогічної майстерності і професійної культури.

Унаслідок досягнення результатів навчання здобувачі вищої освіти в контексті змісту навчальної дисципліни мають опанувати **такі компетентності**

Інтегральна компетентність: Здатність інтегрувати знання й розв'язувати складні завдання та проблеми в широких або мультидисциплінарних контекстах у галузі загальної середньої і вищої освіти, що передбачає опанування інноваційними освітніми процесами в предметній

галузі та здійснення науково-пошукової діяльності, а також характеризується невизначеністю умов і вимог.

Загальні компетентності (ЗК):

ЗК 1. Здатність діяти соціально відповідально і свідомо.

ЗК 3. Володіння комунікативними навичками, здатність проявляти емпатію.

ЗК 5. Здатність працювати в команді та автономно.

ЗК 7. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).

ЗК 8. Здатність виявляти повагу та цінувати українську національну культуру, багатоманітність і мультикультурність в суспільстві.

Спеціальні компетентності (СК):

СК 1. Здатність володіти основами професійної мовленнєвої культури в процесі педагогічної діяльності.

СК 2. Здатність до ефективної, конструктивної та продуктивної комунікації у професійній сфері.

СК 4. Здатність до організації і планування виховної, позакласної роботи, наукових гуртків, творчих об'єднань тощо..

СК 6. Здатність до організації освітнього процесу з використанням сучасних засобів, методів, прийомів, технологій.

СК 9. Здатність до здійснення об'єктивного контролю і оцінювання результатів навчальних досягнень здобувачів освіти.

СК 10. Здатність використовувати інновації у професійній діяльності.

.

Міждисциплінарні зв'язки: «Психологія вищої освіти», «Філософія освіти»

Тема 1. Педагогіка вищої освіти як наука.

Педагогіка вищої освіти як наука. Предмет педагогіки вищої освіти. Місце педагогіки вищої освіти в системі педагогічних наук. Базові категорії педагогіки вищої освіти. Зв'язок педагогіки вищої освіти з іншими науками. Закон України «Про вищу освіту». Методологія педагогічного дослідження. Відмінності організації освітнього процесу в закладах загальної і вищої освіти. Вікові особливості студентської молоді.

Педагогіка вищої освіти виникла на базі загальної педагогіки, і, відповідно, включає в себе фундаментальний (теоретичний) і прикладний (методичний) рівні. Вивчення фундаментального рівня педагогіки спрямоване на становлення відповідного педагогічного світогляду, а прикладний рівень педагогічної науки репрезентується фаховими методиками або практичними дидактиками.

Предмет педагогіки вищої освіти охоплює:

- заклад вищої освіти як педагогічну систему, функціонування та ефективність педагогічного процесу у закладах вищої освіти (далі ЗВО);
- особистість науково-педагогічного працівника; педагогічну діяльність науково-педагогічних працівників, їх професійно-педагогічну підготовку;
- педагогічні закономірності формування й розвитку особистості студента/слухача;
- педагогічні особливості взаємодії студентів і науково-педагогічних працівників у педагогічному процесі ВНЗ у ході реалізації завдань Болонської конвенції;
- навчання у закладах вищої освіти;
- форми, методи і педагогічні технології у ЗВО;
- виховання і самовиховання студентів;

- педагогічні аспекти неперервної самостійної роботи студентів під час навчання у ЗВО.

Методи педагогіки вищої освіти здебільшого збігаються з традиційними методами дослідження шкільної педагогіки. Тут використовуються: 1) методи спостереження, у тому числі опосередковане, суцільне та вибіркове; 2) метод виділення, узагальнення і розповсюдження передового педагогічного досвіду; 3) метод діагностичного перевірювального (уточнюючого) та перетворюючого (формуючого) експерименту; 4) метод природних лабораторних експериментів, що проводяться на основі педагогічної, зокрема дидактичної, гіпотези; 5) метод тестування (тестом прийнято називати перевірювальне або діагностуюче завдання стандартної форми, стандартизоване звичайно і за питанням і за відповідями); 6) педагогіка вищої школи і, у першу чергу, теорія виховання студентства використовують також методи конкретних суспільних досліджень (анкетування - іменне, анонімне, відкрите, закрите; інтерв'ювання — звичайне та формальне), вивчення навчальної документації, письмових робіт студентів.

Розвиток педагогіки вищої освіти на стику перерахованих вище наук внаслідок процесу диференціації та інтеграції наукового знання приводить до запозичення і використання при подальшій трансформації неспецифічних для педагогіки методів цих наук уже не на рівні обслуговування й обробки, а на рівні вростання цих методів у процес саме педагогічних досліджень. До них слід віднести: 1) методи розрахунку та виміру; 2) методи моделювання; 3) застосування структурно-логічних, інформаційних, у тому числі алгоритмічних граф-схем; 4) фізичне (зокрема електронне) моделювання діяльності педагога, екзаменатора, спільної діяльності вчителя й учня; 5) створення технічних засобів, на яких можна “програвати” дидактичні ситуації та здійснювати відповідний тренаж; 6) використання математичного моделювання і математичних методів дослідження.

Закон України «Про вищу освіту»

Закон регулює, нормує й забезпечує реалізацію певних положень в системі функціонування закладів вищої освіти України.

Автономія закладу вищої освіти – самостійність, незалежність і відповідальність закладу вищої освіти у прийнятті рішень стосовно розвитку академічних свобод, організації освітнього процесу, наукових досліджень, внутрішнього управління, економічної та іншої діяльності, самостійного добору і розстановки кадрів у межах, встановлених цим Законом.

Академічна доброчесність – сукупність етичних принципів та визначених Законом України “Про освіту”, цим Законом та іншими законами України правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень.

Академічна мобільність – можливість учасників освітнього процесу навчатися, викладати, стажуватися чи проводити наукову діяльність в іншому закладі вищої освіти (науковій установі) на території України чи поза її межами.

Академічна свобода – самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова і творчості, поширення знань та інформації, проведення наукових досліджень і використання їх результатів та реалізується з урахуванням обмежень, встановлених законом.

Акредитація освітньої програми – оцінювання освітньої програми та/або освітньої діяльності закладу вищої освіти за цією програмою на предмет:

відповідності стандарту вищої освіти;

спроможності виконати вимоги стандарту та досягти заявлених у програмі результатів навчання;

досягнення заявлених у програмі результатів навчання;

Вища освіта – сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у закладі вищої освіти (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти;

Вищий військовий навчальний заклад (заклад вищої освіти із специфічними умовами навчання) – заклад вищої освіти державної форми власності, який здійснює на певних рівнях вищої освіти підготовку курсантів (слухачів, студентів), ад'юнктів для подальшої служби на посадах офіцерського (сержантського, старшинського) або начальницького складу з метою задоволення потреб Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, центральних органів виконавчої влади із спеціальним статусом, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту.

Заклад вищої освіти – окремий вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, діє згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей;

Галузь знань – основна предметна область освіти і науки, що включає групу споріднених спеціальностей, за якими здійснюється професійна підготовка.

Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система (ЄКТС) – система трансферу і накопичення кредитів, що використовується в Європейському просторі вищої освіти з метою надання, визнання, підтвердження кваліфікацій та освітніх компонентів і сприяє академічній мобільності здобувачів вищої освіти. Система ґрунтується на визначенні навчального навантаження здобувача вищої освіти, необхідного для досягнення визначених результатів навчання, та обліковується у кредитах ЄКТС.

Здобувачі вищої освіти – особи, які навчаються у закладі вищої освіти на певному рівні вищої освіти з метою здобуття відповідного ступеня і кваліфікації.

Кваліфікація – офіційний результат оцінювання і визнання, який отримано, коли уповноважена установа встановила, що особа досягла компетентностей (результатів навчання) відповідно до стандартів вищої освіти, що засвідчується відповідним документом про вищу освіту.

Компетентність – динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти.

Кредит Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (далі – кредит ЄКТС) – одиниця вимірювання обсягу навчального навантаження здобувача вищої освіти, необхідного для досягнення визначених (очікуваних) результатів навчання. Обсяг одного кредиту ЄКТС становить 30 годин. Навантаження одного навчального року за денною формою навчання становить, як правило, 60 кредитів ЄКТС;

Освітня діяльність – діяльність закладів вищої освіти, що провадиться з метою забезпечення здобуття вищої, післядипломної освіти і задоволення інших освітніх потреб здобувачів вищої освіти та інших осіб;

Освітня (освітньо-професійна, освітньо-наукова чи освітньо-творча) програма – система освітніх компонентів на відповідному рівні вищої освіти в межах спеціальності, що визначає вимоги до рівня освіти осіб, які можуть розпочати навчання за цією програмою, перелік навчальних дисциплін і логічну послідовність їх вивчення, кількість кредитів ЄКТС, необхідних для виконання цієї програми, а також очікувані результати навчання (компетентності), якими повинен оволодіти здобувач відповідного ступеня вищої освіти.

Особа з особливими освітніми потребами – особа з інвалідністю, яка потребує додаткової підтримки для забезпечення здобуття вищої освіти.

Результати навчання – знання, уміння, навички, способи мислення, погляди, цінності, інші особисті якості, які можна ідентифікувати, спланувати, оцінити і виміряти та які особа здатна продемонструвати після завершення освітньої програми або окремих освітніх компонентів.

Спеціалізація – складова спеціальності, що визначається закладом вищої освіти та передбачає профільну спеціалізовану освітню програму підготовки здобувачів вищої та післядипломної освіти.

Спеціальність – складова галузі знань, за якою здійснюється професійна підготовка.

Якість вищої освіти – відповідність результатів навчання вимогам, встановленим законодавством, відповідним стандартом вищої освіти та/або договором про надання освітніх послуг.

Рівні та ступені вищої освіти

Підготовка фахівців з вищою освітою здійснюється за відповідними освітніми чи науковими програмами на таких рівнях вищої освіти:

- початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти;
- перший (бакалаврський) рівень;
- другий (магістерський) рівень;
- третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий) рівень.

Основними завданнями закладу вищої освіти є:

- 1) провадження на високому рівні освітньої діяльності, яка забезпечує здобуття особами вищої освіти відповідного ступеня за обраними ними спеціальностями;
- 2) для університетів, академій, інститутів – провадження наукової діяльності шляхом проведення наукових досліджень і забезпечення творчої діяльності учасників освітнього процесу, підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації і використання отриманих результатів в освітньому процесі;
- 3) участь у забезпеченні суспільного та економічного розвитку держави через формування людського капіталу;
- 4) формування особистості шляхом патріотичного, правового, екологічного виховання, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, здорового способу життя, вміння вільно мислити та самоорганізовуватися в сучасних умовах;
- 5) забезпечення органічного поєднання в освітньому процесі освітньої, наукової та інноваційної діяльності;

- 6) створення необхідних умов для реалізації учасниками освітнього процесу їхніх здібностей і талантів;
- 7) збереження та примноження моральних, культурних, наукових цінностей і досягнень суспільства;
- 8) поширення знань серед населення, підвищення освітнього і культурного рівня громадян;
- 9) налагодження міжнародних зв'язків та провадження міжнародної діяльності в галузі освіти, науки, спорту, мистецтва і культури;
- 10) вивчення попиту на окремі спеціальності на ринку праці та сприяння працевлаштуванню випускників.

Методологія науково-педагогічного дослідження

Методологія - (грецьк. *methodos* - метод + *logos* - вчення) - це вчення про науковий метод пізнання, а також - система самих методів, тобто основних підходів і прийомів дослідження, що застосовуються в якійсь науці. **Метод** тут виступає як спосіб дослідження, пізнання. Сутність застосування методу полягає в тому, що знання, які містяться в ньому, визначають дії дослідника з пізнаваним об'єктом, підказують прийоми підходу до нього, одержання знання, спосіб його вираження і конструювання, організації як матеріалу для опису і вивчення.

Методологія як вчення забезпечує наукове пізнання методами і прийомами розумової діяльності через вивірені й апробовані правила, норми, вимоги розумової і практичної діяльності, що відбивають властивості та зв'язки реального світу. Методологія немовби регулює пізнавальний процес, тому що дослідник відстежує свої пізнавальні акти, рефлексує свої думки і дії, звертає свідомість на самого себе. Методологічна свідомість ученого, а також практичного працівника чи будь-якого фахівця, органічно вплітається в його пізнавальний процес, усвідомлення технології мислення підсилює

ефективність його діяльності. Для сучасного суспільства в умовах найскладніших трансформацій, непередбачених змін, приголомшуючих відкриттів і глобальних суперечностей особливо важлива методологічна культура кваліфікованих фахівців сфери науки й освіти, необхідні умови, що забезпечують зростання її ефективності.

Методологія вивчає не тільки методи, але й інші засоби, що забезпечують дослідження. Уся система методологічного озброєння вченого базується на сукупності знань, одержаних раніше, і світорозумінні, що відбивають сучасний рівень, усталену картину світу. Водночас, на сучасному етапі розвитку науки (він зветься “постнеокласичний”) в умовах нерівноваженості, нестабільності, хаотичності світу чітко проглядається еволюція наукової картини світу і категоріального апарату, що його відбиває. Це дозволяє вбачати в науковому методі і методології науки не просто інструментальну конструкцію, а складну, досить рухливу, адаптивну в принципі систему. При цьому арсенал методологічних засобів науки відносно стійкий – вони не формуються для кожної пізнавальної ситуації, вони зазвичай наявні і готові до застосування. Вибір їх у конкретних обставинах для конкретного об'єкта, що пізнається, - це показник кваліфікації і методологічної культури дослідника.

Предмет методології педагогіки вищої освіти можна визначити як процес пізнання педагогічного процесу, а також визначення принципів побудови, форм, методів і способів пізнання педагогічної діяльності. Методологія вивчає типи і рівні педагогічних досліджень у їхніх взаємозв'язках, співвідношення якісних і кількісних характеристик під час опису процесу навчання й виховання, професійної, спеціальної, морально-психологічної і психологічної підготовки, а також розглядає питання прогнозування шляхів розвитку педагогіки вищої школи. Важливою функцією методології педагогіки вищої освіти є розвиток її категорій, понять і термінів.

Науково-педагогічне дослідження має кілька рівнів, а саме:

1. Емпіричний рівень дослідження, який спрямований безпосередньо на об'єкт вивчення (явище, процес) і спирається на дані спостереження і експерименту. На емпіричному рівні фіксуються нові факти науки і на основі їх узагальнення формулюються емпіричні закономірності.

2. Теоретичний рівень пов'язаний з удосконаленням і розвитком поняттєвого апарату педагогіки та спрямований на всебічне пізнання об'єкту дослідження. На теоретичному рівні висувуються і формулюються основні, загальні закономірності, які дозволяють пояснити попередньо відкриті факти, а також передбачувати наступні події і факти.

3. Методологічний рівень, на якому на основі аналізу й узагальнення результатів попередніх досліджень формулюються загальні принципи і методи дослідження педагогічних явищ, будуються теорії.

Відтак, дослідницька робота – справа творча, тому молоді дослідники мають опанувати основними правилами і процедурами, а також способами оцінки своєї наукової діяльності і, насамперед засвоїти певні методологічні характеристики педагогічного дослідження. До них віднесено такі методологічні категорії: проблема, тема, актуальність, об'єкт дослідження, його предмет, мета, завдання, гіпотеза і положення, що захищаються, новизна, теоретичне значення для науки, значення для практики.

Методи науково-педагогічного дослідження

Емпіричні методи педагогічного дослідження

До групи методів емпіричного дослідження належать такі: спостереження, опитування (бесіда, інтерв'ю, анкетування), тестування, рейтинг, вивчення продуктів діяльності досліджуваних (письмових, графічних, творчих і контрольних робіт), вивчення й узагальнення педагогічного досвіду, педагогічний експеримент.

Спостереження - цілеспрямоване сприйняття будь-якого педагогічного явища, у процесі якого дослідник одержує конкретний фактичний матеріал. При цьому ведуться записи (протоколи) спостережень. Спостереження

проводиться звичайно за заздалегідь наміченим планом з виділенням конкретних об'єктів спостереження. Можна виділити такі етапи спостереження:

- визначення завдань і мети (для чого, з якою метою ведеться спостереження);
- вибір об'єкта, предмета і педагогічної ситуації (що спостерігати);
- вибір способу спостереження, що найменш впливає на досліджуваний об'єкт і найбільш забезпечує збір необхідної інформації (як спостерігати);
- вибір способів реєстрації того, що спостерігається (як вести записи);
- обробка й інтерпретація отриманої інформації (який результат).

Розрізняють спостереження включене, коли дослідник стає членом тієї групи, у якій ведеться спостереження, і невключене – “з боку”; відкрите і приховане (інкогніто); суцільне і вибіркове.

Спостереження - це дуже доступний метод, але він має свої недоліки, пов'язані з тим, що на результати спостереження впливають особистісні особливості (установки, інтереси, психічні стани) дослідника. На відміну від повсякденного спостереження, педагогічне спостереження, що спеціально здійснює дослідник, завжди повинно бути цілеспрямованим, у визначеній мірі спланованим, пошуковим. Цей метод має важливу перевагу: він не вимагає великої спеціальної підготовки, дозволяє швидко одержати інформацію, вивчити й проаналізувати педагогічні явища і процеси в природних умовах. Але спостереженню не притаманні повторюваність і стійкість, тому педагог-дослідник може випадково помітити (чи, навпаки, не помітити) яку-небудь важливу для керування експериментом обставину, факт, подію і т.д. Спостереження за тим чи іншим педагогічним явищем допомагає побачити зовнішнє і не завжди розкриває його причини, тобто сутнісне, внутрішнє. Щоб

зменшити ці його недоліки, дослідник повинний розвивати в собі психологічну і педагогічну пильність.

Будучи присутнім на будь-якому заході в певному закладі освіти, навіть беручи участь у його підготовці і проведенні, дослідник повинен привчити себе постійно збирати необхідну йому інформацію методом спостереження. Взагалі цілеспрямоване спостереження може дуже швидко забезпечити дослідника відомостями щодо ефекту застосованого ним чи іншими науковцями нововведення (методики, технології, системи мір і ін.), стан навчально-виховного процесу в ході експерименту тощо.

Важливим способом дослідницької роботи є соціологічні методи - *опитування*. Методи опитування – це *бесіда, інтерв'ю, анкетування*. Вони можуть бути усними і письмовими. *Усні опитування* - це і довільна бесіда, і цілеспрямована співбесіда з респондентами (педагогами, студентами, їхніми друзями чи батьками за спеціально підготовленими запитаннями (чи програмами) - інтерв'ю. *Бесіда* - самостійний чи додатковий метод дослідження, застосовуваний з метою одержання необхідної інформації для роз'яснення того, що не було досить ясним при спостереженні. Бесіда проводиться по заздалегідь наміченому плану з виділенням питань, що вимагають з'ясування. Вона ведеться у вільній формі без запису відповідей співрозмовника.

Різновидом бесіди є *інтерв'ювання*, привнесене в педагогіку із соціології. При інтерв'юванні дослідник дотримується заздалегідь намічених питань, що ставляться у визначеній послідовності. Під час інтерв'ю відповіді записуються відкрито. Для одержання більш достовірної інформації необхідно створити атмосферу довіри між тими особами, які розмовляють, дотримуватися почуття міри в тривалості опитування, тому що всяке перевантаження за часом, кількістю питань і складності їхнього змісту знижує повноту і вірогідність одержуваної інформації. Не можна забувати, що в груповому інтерв'ю люди (і дорослі, і діти) намагаються перед іншими

виглядати кращими, розумнішими, більш обізнаними, прагнуть здаватися більш начитаними, цікавими. У зв'язку з цим може знижуватися вірогідність інформації, яку потрібно враховувати.

Дуже результативний метод дослідно-експериментальної роботи - анкетування. **Анкетування** - вид опитування, але не усного, а письмового. Це метод масового збору матеріалу за допомогою анкети. Ті, кому адресовані анкети, дають письмові відповіді на запитання. Бесіду й інтерв'ю називають опитуванням "віч-на-віч", анкетування - заочним опитуванням. Анкетування на відміну від бесіди пропонує більш тверду логічну конструкцію, що залишається незмінною протягом усього опитування. У цього методу багато незаперечних переваг: він дозволяє за порівняно короткий термін зібрати інформацію від великої групи людей. За умови правильно проведеного анкетування виключається можливість впливу опитуваних осіб один на одного. Але анкетування вимагає значного часу для обробки здобутих результатів та їх аналізу, адже якщо навіть попросити відповісти всього на три запитання п'ятдесят учителів і сто учнів, ми одержимо відразу чотириста п'ятдесят відповідей.

Анкети поділяють на **відкриті** (коли не обмежуються варіанти відповіді на запитання) і **закриті** (коли можливий вибір відповідей обмежується заздалегідь підготовленими варіантами). Для одержання більш точних даних користуються анкетами закритого типу. Особливість їх у тому, що відповіді в цьому випадку легше зіставляються і статистично обробляються.

Суттєво, що результативність бесіди, інтерв'ювання й анкетування багато в чому залежить від змісту і структури запитань, що пропонуються для відповідей. План бесіди, інтерв'ю й анкети - це перелік питань (опитувальник). Розробка опитувальника припускає:

- визначення характеру інформації, яку необхідно одержати;
- формулювання пропонованих запитань;

- складання першого плану опитувальника і його попередня перевірка шляхом спробного дослідження;
- виправлення опитувальника й остаточне його редагування.

Корисний матеріал може дати **вивчення продуктів діяльності** досліджуваних: письмових, графічних, творчих і контрольних робіт, малюнків, креслень, деталей, зошитів з окремих дисциплін тощо. Ці роботи можуть дати необхідні відомості про індивідуальність людини, яка бере участь у дослідженні, про досягнутий нею рівень умінь і навичок, що цікавлять дослідника з тієї чи іншої галузі.

У сфері дослідження явищ педагогічної дійсності важливим є застосування методу тестування. **Тестування** являє собою метод виявлення визначених якостей особистості й інтенсивності їхньої виразності за допомогою серії іспитів (питань, задач, ситуацій і т.п.), тобто це спосіб психологічної діагностики, що використовує стандартизовані запитання і завдання (тести), які мають визначену шкалу значень. **Тест** - це стандартизований, обмежений за часом іспит. Він дозволяє із заздалегідь установленим ступенем імовірності визначити актуальний, наявний у людини на це момент рівень знань, відносно стійкі особистісні властивості (у тому числі вміння і навички) і зразки, стійкі риси поведінки. Тести дають можливість одержати якісні і кількісні оцінки вимірюваних характеристик.

Так, одержане за допомогою тестів знання структури потреб і мотивів учасників педагогічного процесу дозволяє знаходити найбільш ефективні стимули і шляхи підвищення їхньої ретельності, а також властиві їм якості особистості. Тестування допомагає досліднику вчасно виявляти особливості певних педагогічних ситуацій, ставити правильний діагноз під час їх виникнення і знаходити шляхи їхнього ефективного вирішення. Цей метод застосовується для визначення індивідуальних розходжень, дозволяє визначити актуальний рівень розвитку в суб'єкта педагогічного процесу

необхідних навичок, знань, особистісних характеристик тощо. Відомі різні види тестів: досягнень, інтелекту, проєктивні, особистісні та ін.

Тестування - невід'ємний фактор особистісного менеджменту, що припускає систематичне самопізнання і самооцінку дослідником (і в принципі будь-яким учасником педагогічного процесу) своєї індивідуальної роботи з вироблення чи розвитку якостей, необхідних для науково-дослідної діяльності. Використання тестів допомагає досліднику:

- об'єктивно оцінювати свої особистісні і ділові якості, стосунки з колегами, іншими людьми;
- переборювати помилкові стереотипи сприйняття самого себе й інших людей;
- коректувати поведінку в напрямку успішної реалізації особистісних і професійних цілей;
- обґрунтовано робити професійний вибір і реально визначати можливості свого професійного росту.

Рейтинг - оцінка педагогічного явища, якогось елемента навчально-виховного процесу, людини тощо (усього, чого завгодно) за допомогою компетентних суддів (експертів). Його іноді називають методом експертної оцінки.

До емпіричних методів дослідження відносять також **вивчення й узагальнення педагогічного досвіду**, у ході якого виділяється головна ідея автора як педагога-новатора, сутнісні механізми запропонованої ним педагогічної інновації, що приводить до підвищення ефективності навчально-виховного процесу.

Особливу роль у педагогічних дослідженнях відіграє **експеримент**. Поняття “експеримент” має різні визначення, що даються в енциклопедичних словниках. Але більшість дефініцій вказує на те, що всі вони еквівалентні (рівносильні, рівнозначні), з кожного можна вивести всі інші, кожне з них

більше висвітлює ту чи іншу сторону конкретного явища. Подамо ці визначення.

Експеримент (від лат. - проба, досвід) - науково-обґрунтований досвід; перевірка гіпотези; відтворення кимсь (іншим педагогом чи керівником закладу освіти) розробленої автором методики (технології, системи заходів і т. ін.) в нових умовах; дослідна робота в закладі освіти з тієї чи іншої проблеми; метод пізнання, за допомогою якого в природних чи спеціально створених, контрольованих і керованих умовах досліджується педагогічне явище, відшукується новий спосіб розв'язання педагогічної задачі, проблеми; строго спрямована і контрольована педагогічна діяльність зі створення й апробування нових технологій навчання, виховання, розвитку особистості, керування закладом освіти; метод дослідження, який припускає виділення істотних факторів, що впливають на результати педагогічної діяльності, і що дозволяє їх варіювати з метою досягнення оптимальних результатів.

Експеримент - спеціально організована перевірка того чи іншого методу, прийому роботи для виявлення його педагогічної ефективності.

Педагогічний експеримент - дослідна діяльність з метою вивчення причинно-наслідкових зв'язків у педагогічних явищах, що припускає дослідне моделювання педагогічного явища й умов його перебігу; активний вплив дослідника на педагогічне явище; вимір результатів педагогічного впливу і цієї взаємодії.

Розрізняють експеримент природний (в умовах звичайного освітнього процесу) і лабораторний - створення спеціальних умов для перевірки, наприклад, того чи іншого методу навчання, коли окремі учні ізолюються від інших. Найчастіше використовують природний експеримент. Він може бути тривалим чи короткочасним.

Педагогічний експеримент може бути **констатуючим**, який встановлює тільки реальний стан справ у навчально-виховному процесі, чи **перетворюючим** (формулюючим), коли проводиться цілеспрямована його

організація для визначення умов (методів, форм і змісту освіти) розвитку особистості чи дитячого колективу. Перетворюючий експеримент вимагає наявності для порівняння контрольних та експериментальних груп. Труднощі в реалізації методу експерименту полягають у тому, що необхідно досконало володіти технікою його організації і проведення, тут вимагаються особлива делікатність, такт, педантичність з боку дослідника, вміння встановлювати контакт із випробуваними.

У педагогіці пошук, дослідна робота припускають експеримент, а останній завжди припускає пошукову діяльність, створення нового педагогічного досвіду. Чітко і суворо розвести всі вищезгадані близькі поняття неможливо. Конкретна педагогічна діяльність може належати до того чи іншого поняття за домінантною ознакою: чим більше в ній нового, інноваційного - тим вона ближча до власне експериментальної роботи; чим більше в ній відтворення в інших умовах іншими педагогами уже відомих технологій - тим вона ближча до передового педагогічного досвіду, у ході якого цілком може здійснюватися пошук нового і його наступна апробація, тобто власне експеримент. Тому, не випадково, з усіх визначень зрозуміло, що експеримент являє собою комплексний, багатофункціональний метод, призначений для розв'язання найрізноманітніших завдань.

З одного боку, очевидно, щоб сучасні заклади освіти розвивались, зростав професійний рівень педагогічних працівників, їм необхідно надати можливість експериментувати, створювати нову практику виховання й навчання, що відповідатиме оновленому суспільству, життю. З іншого боку, також очевидно, що експеримент завжди пов'язаний з ризиком, тому що експериментальна робота - це діяльність із заздалегідь не завжди точно відомим, далеко не завжди гарантованим результатом, оскільки:

- частину задуманого не вдається здійснити через несприятливі умови (кадрові, матеріальні, тимчасові, морально-психологічні та ін.);

- деякі припущення виявляються помилковими. Повної гарантії від прорахунків ніхто забезпечити не може, тому що експеримент - це завжди пошук невідомого (тому він пов'язаний з ризиком). В основі експерименту лежить гіпотетична ідея тієї чи іншої методики з заздалегідь неочевидним, а тільки передбачуваним результатом.

Порочною є, на жаль, традиція рапортувати тільки про успіхи дослідно-експериментальної роботи заважає визнавати ті очікування, що не відбулися в експерименті. Чесний, сумлінний педагог-дослідник ніколи не приховає від своїх колег у виступі, статті, методичних рекомендаціях дані про негативні наслідки будь-яких своїх експериментів, про зроблені помилки в ході експериментальної роботи, про гіпотези, що не підтвердилися. Як би не було важко і незвично, але необхідно визнати користь і негативних результатів педагогічних експериментів для педагогічної науки і практики. Обумовлено це тим, що негативний результат будь-якого педагогічного експерименту чи його частини також є соціально значущим, тому що рятує інших педагогів від необхідності проходити змушений шлях проб (що заощаджує сили і час), запобігає від повторення помилок. Тому обнародовані дані про негативні результати того чи іншого педагогічного досвіду варто відносити до заслуг експериментатора, а не засуджувати його, тому що не все в експерименті можна заздалегідь передбачити.

Щоб уявити собі всю організаторську роботу з розвитку дослідно-експериментальної діяльності в будь-якому закладі освіти у формі перетворюючого експерименту, корисно розглянути її етапи. Це, з одного боку, дозволить досліднику побачити всю організаційну роботу цілісно, з іншого - дозволить забезпечити її послідовне виконання у вигляді раціонального алгоритму, допоможе уникнути сумбурності, плутанини, стихійності. У науковій літературі існує два основних підходи до виокремлення етапів перетворюючого експерименту. Вчені виділяють такі етапи *перетворюючого експерименту*:

- **теоретичний** (постановка проблеми, визначення мети, об'єкта і предмета дослідження, його завдань і гіпотез);
- **методичний** (розробка методики дослідження і його плану, програми, методів обробки одержаних результатів);
- власне **експеримент** - проведення серії досліджень (створення експериментальних ситуацій, спостереження, керування дослідженням і вимір реакцій випробуваних);
- **аналітичний** - кількісний і якісний аналіз, інтерпретація одержаних фактів, формулювання висновків і практичних рекомендацій.

Інший підхід дещо конкретизує попередній і виділяє такі етапи експерименту:

- **діагностичний** - аналіз утруднень суб'єктів і стану педагогічного процесу щодо ракурсу досліджуваної проблеми, виявлення і формулювання суперечностей, що потребують найшвидшої ліквідації за допомогою певних змін, нових методик, технологій, структур, нового функціонального механізму. Інакше кажучи, це етап виявлення проблеми й обґрунтування її актуальності;
- **прогностичний** - постановка мети, її декомпозиція у низці завдань експерименту, побудова моделі нової технології (методики, структури, системи заходів і т. ін.), формулювання гіпотези, прогнозування очікуваних позитивних результатів, а також можливих збитків, утрат, негативних наслідків тощо, продумування компенсаційних механізмів (заходів, резервів тощо). Це етап розробки розгорнутої програми експерименту;
- **організаційний** - складання програми експерименту, забезпечення умов для її реалізації, підготовка матеріальної бази експерименту, розподіл управлінських функцій у дослідно-експериментальній роботі, організація спеціальної підготовки кадрів, що беруть участь в експериментальній роботі, створення методичного забезпечення їхньої діяльності, а також діяльності всіх учасників експерименту, пошук і відбір експертів та ін.;

- **практичний** - проведення вихідних діагностичних зрізів, що констатують стан досліджуваного явища, реалізація нової технології (методики, системи мір тощо), відстеження специфіки досліджуваного процесу, вимір проміжних (поточних) результатів, коректування випробовуваної освітньої технології, здійснення контрольних діагностичних зрізів;

- **узагальнюючий** - обробка здобутих емпіричних даних, співвіднесення результатів експерименту з поставленими цілями і завданнями, аналіз усіх результатів, коректування гіпотези, моделі нової технології відповідно до прикінцевих результатів, оформлення й опис ходу і результатів експерименту;

- **впроваджуючий** - поширення чи впровадження нової освітньої технології або методики як керованого процесу у роботу різних педагогічних колективів, спрямованих на практичну реалізацію у масовому педагогічному дослідженні інновацій, здобутих дослідником.

Нижче подаємо зразок оформлення програми перетворюючого експерименту, що доцільно використовувати під час його проведення в сучасному закладі освіти:

- Назва теми експерименту.
- Виконавець (керівник) експерименту (прізвище, ім'я, по батькові, посада, звання, адреса, телефон).
- Назва державної установи (закладу) освіти, що дала дозвіл на експеримент і розділила відповідальність за його результати.
- Коротке обґрунтування актуальності теми (з яких потреб і суперечностей практики випливає необхідність організації саме цього експерименту).
  - Об'єкт дослідження.
  - Предмет дослідження.
  - Мета експерименту.

- Завдання експерименту.
- Гіпотеза (розгорнуте припущення, в якому максимально докладно викладена модель, майбутня методика, система заходів, тобто те нововведення, за рахунок якого очікується одержати високу ефективність навчально-виховного процесу).
  - Методи і конкретні методики дослідження (види анкет, тести, тексти контрольних робіт, експериментальні дидактичні матеріали).
  - Терміни експерименту (час початку, час передбачуваного завершення).
  - Етапи (терміни і зміст роботи) експерименту.
  - Склад учасників експерименту.
  - Розподіл функціональних обов'язків усіх осіб, що беруть участь в експериментальній роботі.
  - База (весь заклад освіти, паралель, окрема група досліджуваних) експерименту (обмовити експериментальні і контрольні об'єкти).
  - Формулювання критеріїв оцінки очікуваних результатів.
  - Прогноз: а) позитивних результатів;
б) утрат, можливих негативних наслідків;
в) продумування компенсацій.
  - Науковий консультант експерименту.
  - Пропозиції щодо кандидатур рецензентів програми експерименту (із зазначенням посади і місця роботи).
  - Форма подання результатів експерименту (письмовий звіт, текст доповіді, методичні рекомендації, стаття в журнал, дисертація та ін.).

Перераховані методи емпіричного пізнання педагогічних явищ слугують засобами збору науково-педагогічних фактів, що піддаються теоретичному аналізу. Тому і виділяється спеціальна група методів теоретичного дослідження.

Теоретичні методи педагогічного дослідження

Теоретичні методи необхідні для визначення проблеми наукового педагогічного дослідження, формулювання гіпотез і оцінки зібраних фактів. Теоретичні методи насамперед пов'язані з **вивченням наукової літератури**: праць класиків з питань людинознавства в цілому і педагогіки зокрема; загальних і спеціальних праць з педагогіки і психології; історико-педагогічних праць і документів; періодичних педагогічних видань; художньої літератури про школу, виховання, учителя; довідкової педагогічної літератури, підручників і методичних посібників з педагогіки і суміжних наук. Вивчення літератури дає можливість довідатися, які сторони і проблеми вже досить добре вивчено в галузі педагогіки, з яких ведуться наукові дискусії, що застаріло, а які питання ще не вирішено. Крім того, це дозволяє з'ясувати, що найбільш суттєвого було створено з досліджуваної проблеми на сьогодні, оскільки це важливо для збору ідей і визначення тезауруса, тобто джерел, на основі яких і будуть будуватися всі гіпотези, моделі, проекти майбутньої роботи дослідника.

З метою накопичення наукових фактів доцільно використовувати метод **вивчення нормативних та інструктивно-методичних документів** з досліджуваної проблеми, **аналізу шкільної (вузівської), вчительської й учнівської документації** (планів, аналітичних доповідей, зошитів учнів, особових справ учнів, медичних карт, класних журналів, учнівських щоденників, протоколів загальних зборів, методичних засідань, педагогічних рад тощо), що озброює дослідника деякими об'єктивними даними, які характеризують реально сформовану практику організації освітнього процесу.

Робота з літературою припускає використання таких методів, як складання **бібліографії** - переліку джерел, відібраних для роботи з досліджуваної проблеми; **реферування** - стислий виклад основного змісту однієї чи декількох праць із загальної тематики; **конспектування** - ведення більш детальних записів, основу яких складає виділення головних ідей і

положень публікації; **анотування** - короткий запис загального змісту книги чи статті; **цитування** - дослівний запис виражень, фактичних чи цифрових даних, що містяться в літературному джерелі.

До теоретичних методів дослідження належать **історико-генетичний метод**, **метод моделювання**, а також різні розумові процедури логічного мислення, такі як: **аналіз** (розчленовування на частині), **синтез**, **класифікація**, **типологізація**, **абстрагування**, **порівняння**, **узагальнення** та ін. Розглянемо докладніше деякі з них.

Порівняння. Йдеться про зіставлення того, що вийшло, з цілями, що намічалися. Будь-яка оцінка завжди є порівняння з ідеальним чи оптимальним. Але важливо зіставляти не тільки з тим, як повинно бути, але і з тим, як було раніше, що дозволяє побачити позитивні і негативні зрушення, тобто динаміку процесу. Порівняння як розумова процедура дуже продуктивна під час аналізу інформації про будь-яку людину, включеної в педагогічний процес: що говорять про неї різні люди (вчителі, однолітки, батьки, приятелі тощо).

Класифікація. Суть цієї розумової процедури під час аналізу інформації складається в логічному розподілі фактів, даних, явищ тощо за якоюсь однією ознакою, що притаманна для цієї групи.

Аналізуючи заходи, зібрані факти, роботу в цілому, дослідник використовує й **узагальнення**. Узагальнення припускає логічний перехід від одиничного до загального, від менш загального до більш загального судження, знання, оцінки. Узагальнене судження, будучи більш глибоким відображенням дійсності, дозволяє проникнути в сутність заходів, явищ і, в такий спосіб, оцінити діяльність педагогів із принципів позицій. Але узагальнення - це не підсумовування. Найчастіше узагальнення інформації під час аналізу доцільно сполучати з виділенням головного, істотного. Наприклад, у ході проведення проведення психолого-педагогічного консилиуму експертами було названо багато причин неспішності діяльності одного із дуже важких досліджуваних. Підсумовування цих причин нічого не дало б для прийняття

оптимальних управлінських рішень. Проте, якщо, виділивши всі причини (так зване “поле причин”), шляхом узагальнення визначити домінуючі, виявити з них головні і першопричини, то можна швидко визначити обґрунтовані ефективні заходи. Адже причини неуспішності всі взаємозалежні, кожна породжує інші, отже, й усі вони залежать від першопричини, від домінуючих причин.

Велику допомогу педагогу-досліднику може надати і така розумова процедура як *абстрагування* – процес мисленнєвого відволікання дослідника від будь-яких ознак чи якостей предмета від самого предмета, щоб глибше вивчити його, ізолювати від інших предметів, ознак. Ідеться про первісне відволікання від конкретних фактів і пошуку науково обґрунтованого алгоритму діяльності (адже будь-які алгоритми припускають моделювання, імітації, тобто абстрагування від конкретних форм прояву суті). Потім інформація вибудовується відповідно до знайденого алгоритму, моделі (згадаймо систему заходів для оптимізації керування, процесу навчання, різні пам'ятки і т. ін.). Граничним випадком абстрагування є *ідеалізація*, внаслідок якої створюється поняття про ідеалізований об'єкт (ідеальний педагог, ідеальна школа).

Конкретизація – це логічна форма, що протилежна до абстракції. Це розумовий процес перетворення предмета з виокремлених раніше абстракцій. Під час конкретизації здійснюється збагачення понять новими ознаками, тому що вона спрямована на висвітлення розвитку предмета як цілісної системи. Конкретним тут називають єдність різноманітного, сполучення багатьох ознак, якостей предмета. Абстрактним, навпаки, називають однобічну, ізолювану від інших моментів ознаку предмета.

Теоретичний аналіз - це виділення і розгляд окремих сторін, ознак, особливостей, властивостей педагогічних явищ. Аналізуючи окремі факти, групуючи, систематизуючи їх, ми виявляємо в них загальне й особливе, установлюємо загальний принцип чи правило. Аналіз супроводжується

синтезом, він допомагає проникнути в сутність досліджуваних педагогічних явищ.

Індуктивні і дедуктивні методи - це логічні методи узагальнення одержаних емпіричним шляхом даних. *Індуктивний метод* припускає рух думки дослідника від окремих суджень до загального висновку, *дедуктивний* - від загального судження до окремого висновку.

У пошуку оптимального рішення в експериментальній роботі корисні і такі процедури, як *аналогія, інтегрування, систематизація* та ін. Причому під час аналізу інформації жодна з названих аналітичних процедур не здійснюється в чистому виді, усі вони взаємопов'язані, взаємодіють одна з одною, і виділені нами за домінантною ознакою.

Моделювання. Широке застосування в теоретичних дослідженнях знаходить прийом порівняння та, особливо, *аналогія* - специфічний вид порівняння, що дозволяє встановлювати подібність явищ. Аналогія дає підставу для висновків про еквівалентність у визначених відносинах одного об'єкта стосовно іншого. Тоді більш простий за структурою і доступний вивченню об'єкт стає моделлю більш складного об'єкта, іменованого прототипом (оригіналом). Відкривається можливість переносу інформації з аналогії від моделі до прототипу. У цьому сутність одного із специфічних методів теоретичного рівня - методу моделювання. При цьому можливе повне звільнення суб'єкта від емпіричних посилянь висновку, коли самі умовиводи від моделі до прототипу здобувають форму математичних відповідностей (ізоморфізму, гомоморфізму, ізофункціоналізму), а мислення починає оперувати не реальними, а уявними моделями, що втілюються потім у формі схематичних знакових моделей (графіків, схем, формул тощо).

Ізоморфізм - відношення між об'єктами, що мають різний склад, але тотожну чи подібну структуру, коли кожному елементу одного об'єкта відповідає один елемент іншого. *Гомоморфізм* - структурна подібність двох

об'єктів, коли кожному елементу одного може відповідати група елементів іншого. *Ізофункціоналізм* - подібність функцій чи дій об'єктів.

Модель - допоміжний об'єкт, обраний чи перетворений людиною в пізнавальних цілях, що дає нову інформацію про основний об'єкт. У дидактиці розпочаті спроби створити, поки що на якісному рівні модель навчального процесу в цілому. Модельне ж подання окремих сторін чи структур навчання практикується вже досить широко (наприклад, розпочата спроба представити зміст освіти як багаторівневу педагогічну модель соціального замовлення, існують дослідження, у яких подається математичне моделювання окремих сторін навчання).

Моделювання в теоретичному дослідженні служить також завданню конструювання нового, що не існує ще в практиці. Дослідник, вивчивши характерні риси реальних процесів і їх тенденцій розвитку, шукає на підставі ключової ідеї їхні нові сполучення, робить їхнє уявне компонування, тобто моделює потрібний стан досліджуваної системи. Створюються *моделі-гіпотези*, що розкривають механізми зв'язку між компонентами навчання (наприклад, зв'язку між оволодінням знаннями, способами діяльності і психічним розвитком особистості), на підставі яких будуються рекомендації і висновки, що перевіряються емпірично. Перевірені моделі-гіпотези перетворюються в наукові теорії, багато в чому зберігаючи свій модельний характер. Необхідно тільки пам'ятати, що будь-яка модель завжди бідніша за прототип, що вона відбиває лише його окремі сторони і зв'язки, тому що теоретичне моделювання завжди включає ідеалізацію.

Особливим видом моделювання, заснованого на ідеалізації, можна вважати *уявний експеримент*. У такому експерименті дослідник на підставі теоретичних знань про об'єктивний світ і емпіричні дані створює ідеальні об'єкти, співвідносить їх у визначеній динамічній моделі, імітуючи думкою той рух і ті ситуації, що могли б мати місце в реальному експериментуванні.

При цьому ідеальні об'єкти і моделі виявляють у “чистому” вигляді найбільш важливі для дослідника істотні зв'язки і відносини.

Суттєво, що метод моделювання реальних педагогічних процесів поєднує емпіричні і теоретичні методи наукового педагогічного дослідження. Він полягає у створенні ідеальної, з погляду наукових даних, моделі організації й умов функціонування будь-якої частини цілісного педагогічного процесу. Моделювання можливе у процесі вивчення й експериментування окремих педагогічних форм, методів роботи, їхнього взаємозв'язку між собою. Воно застосовано і в організації великомасштабних досліджень. Розробляються й улаштовуються нові моделі для експериментування навчального плану, типу закладу освіти, системи самоврядування, програми дії навчально-виховних комплексів, організації навчальної чи продуктивної праці, програми виховання і режиму для тих, хто навчається чи виховується.

Математичні і статистичні методи в педагогіці вищої освіти

Математичні і статистичні методи в педагогіці застосовують для обробки одержаних даних методами опитування й експерименту, а також для встановлення кількісних залежностей між досліджуваними явищами. Вони допомагають оцінити результати експерименту, підвищують надійність висновків, дають підстави для теоретичних узагальнень. Найбільш розповсюдженими з математичних методів, застосовуваних у педагогіці, є *реєстрація, ранжирування, шкалування*. За допомогою статистичних методів визначаються середні величини одержаних показників: *середнє арифметичне* (наприклад, визначення кількості помилок у перевірних роботах контрольної й експериментальної груп); *медіана* - показник середини ряду (наприклад, за наявності дванадцяти учнів у групі медіаною буде оцінка шостого учня в списку, у якому всі учні розподілені за рангом їхніх оцінок); ступінь розсіювання - *дисперсія*, чи середнє квадратичне відхилення, коефіцієнт варіації та ін. усе частіше в педагогічних дослідженнях

використовуються різні форми *математичного аналізу* (факторного, регресивного, кореляційного тощо). Для проведення цих підрахунків використовують відповідні математичні формули, застосовуються довідкові таблиці. Результати, оброблені за допомогою методів математичної статистики, дозволяють встановити кількісну залежність у вигляді графіків, діаграм, таблиць.

У педагогічній науці ще багато невиявлених зв'язків і залежностей, що дає можливість для наукових пошуків молодих дослідників. Найважливішою умовою успішного розвитку педагогіки є співробітництво вчених і педагогів-практиків, які, оволодіваючи основними методами педагогічного дослідження, можуть більш цілеспрямовано вивчати й аналізувати свій досвід і досвід інших педагогів, а також на науковій основі перевіряти свої власні педагогічні знахідки і відкриття.

На сьогодні у педагогічних дослідженнях, здебільшого, застосовуються комплексні методики, що вимагають участі учених різних спеціальностей: педагогів, філософів, соціологів, психологів, фізіологів, медиків. Комплексність додає науково-педагогічним дослідженням колективний характер і забезпечує можливість одержання переконливих результатів. Дослідно-експериментальні дослідження вимагають широкого залучення в дослідницький процес передових учителів та педагогів-новаторів. Тому такі дослідження виконуються як індивідуально, так і колективно.

Педагогічна наука не може плідно розвиватися, особливо в умовах сучасної науково-технічної революції, без належної уваги до проблем методології наукового пізнання, методів наукових досліджень. Без глибокого розуміння стану педагогічної теорії і практики неможливо здійснювати прогнозування розвитку освітньої політики і науки про виховання людини. Набуваються ці знання під час спеціально організованих науково-педагогічних досліджень.

Науково-педагогічне дослідження – особлива форма процесу пізнання педагогічної дійсності, систематичне цілеспрямоване вивчення її явищ і процесів, в якому використовуються засоби і методи науки і яке завершується формулюванням знання про досліджуваний об'єкт. Головною метою педагогічного дослідження є відкриття об'єктивних закономірностей навчання, виховання і розвитку особистості, свідоме і цілеспрямоване застосування вже відомих законів у практиці навчальної та виховної роботи.

Наукове дослідження поділяється на види:

а) фундаментальні дослідження, які мають на меті розкриття сутності педагогічних закономірностей та спрямовані на поглиблення наукового знання, розвиток методології науки, відкриття її нових галузей і які не переслідують безпосередньо практичних цілей;

б) прикладні дослідження, які розв'язують окремі теоретичні і практичні завдання, що пов'язані з формуванням змісту виховання і освіти, розробкою педагогічних технологій; поєднують науку з практикою, фундаментальні дослідження і розробки;

в) розробки, які мають на меті створення програм, підручників, посібників, інструктивно-методичних рекомендацій з питань організації процесів виховання і навчання, управління виховними системами.

Логіка побудови науково-педагогічного дослідження складається з кількох етапів, а саме:

I етап включає загальне ознайомлення з проблемою дослідження, обґрунтування її актуальності, рівня розробленості; визначення об'єкта, предмета та теми дослідження; формулювання загальної та проміжної мети дослідження, співвіднесення з метою завдань.

II етап складається з вибору методології – вихідної концепції, опорних теоретичних положень, єдиного задуму та дослідницького підходу, що визначають хід і передбачувані результати дослідження.

III етап передбачає побудову гіпотези дослідження – теоретичної конструкції, справедливість якої слід довести.

IV етап охоплює вибір методів дослідження; проведення констатуючого експерименту з метою встановлення вихідного стану предмету дослідження.

V етап складається з організації і проведення перетворюючого експерименту.

VI етап вміщує аналіз, інтерпретацію та оформлення результатів дослідження.

VII етап передбачає розробку практичних рекомендацій.

Отже, процес наукового дослідження можна приблизно відобразити у вигляді такої логічної схеми:

1. Обґрунтування актуальності обраної теми.
2. Постановка мети і конкретних завдань дослідження.
3. Визначення об'єкта і предмета дослідження.
4. Вибір методів (методики) проведення дослідження.
5. Опис процесу дослідження.
6. Обробка і обговорення результатів дослідження.
7. Формулювання висновків і оцінка одержаних результатів.

Вікові особливості студентської молоді

Вікові особливості – комплекс фізичних, пізнавальних, інтелектуальних, мотиваційних, емоційних властивостей, які притаманні більшості людей одного віку.

Другий період юності (від 17 до 25 років) пов'язаний з початком навчання у вищому навчальному закладі та початком роботи на виробництві.

Для 17-18 років характерною є певна зрілість у розумовому, моральному та соціально-суспільному плані: підсилюються свідомі мотиви поведінки.

Студентський вік поділяється на стандартний (17-22 роки) та нестандартний (23-27 років).

Останній період пізньої юності або початок зрілості вважається сенситивним, тобто найсприятливішим для завершення формування як психофізичних, так і особистісних якостей.

У різні періоди зрілості (18-35 років) визначено, що зрілий вік містить у собі серії періодів, у яких розвиток відбувається за рахунок перебудови структурних компонентів, що в однакової мірі стосується як окремих психічних, так і міжфункціональних зв'язків. Дослідниками було проведено визначення так званого функціонального рівня досліджуваних, тобто комплексу їхнього інтелектуального розвитку, сенсорних процесів, сприймання, загальної реактивності та нейродинаміки.

У розвитку інтелекту з 18 до 35 років розрізняються два мікроперіоди: від 18 до 25 років та від 26 до 35 років. Кожний з періодів визначається різними темпами та швидкістю розвитку психічних функцій та інтелекту в цілому. Перший період характеризується неперервною пульсацією та ритмічністю у розвитку так званих інтелектуальних функцій та інтелекту в цілому. Другий період має більш повільні зміни в розвитку зазначених функцій.

У першому періоді особливо помітно пульсації у мисленні та пам'яті. Спади у мисленні безперервно змінюються підйманням приблизно через три роки. З 26 років і у подальшому зміни мають більш однорідну спрямованість. До 32 років відбувається поступове підймання з двома невеликими спадами у 28 років та у 31 рік. Після 32 років (точки максимуму) рівень мислення поступово знижується до спаду у 35 років. Зміни пам'яті у першому періоді мають також ритмічний характер, однак коливання тут не такі значні, як у мисленні. Період коливань відбувається приблизно протягом чотирьох років. З 26 до 30 років спостерігається її поступовий спад (Я.І.Петров). Зміни уваги у першому періоді також мають характер коливання. У перші чотири роки (18-21 років) коливання набувають значущості. З 26 до 29 років спостерігається

помірне зростання рівня уваги, яке досягає максимуму у 32-33 роки. Спад простежується у вікових групах 34-35 років.

Отже, період з 18 до 25 років (пізня юність або рання зрілість) характеризується найбільшими змінами, що визначаються високими показниками розвитку інтелектуальних функцій.

Оптимальні точки розвитку інтелекту припадають на 19, 22 та 25 років. У подальшому спостерігається відносна стабілізація, що супроводжується підвищенням рівня вербального інтелекту. Найвищих показників розвиток вербального інтелекту досягає в 30 років. Це явище можна пояснити накопиченням запасу знань та надбанням життєвого досвіду.

Для невербального інтелекту також характерні циклічність та мінливість. Розбіжності в рівнях розвитку вербального і невербального інтелекту високо значущі. У подальшому віці спостерігається зменшення розбіжностей між рівнями розвитку вербального та невербального інтелекту. Рівень невербального інтелекту набуває усталеного характеру.

Піки в розвитку мислення припадають на 20 років, 23 роки, 25 років, а потім на 30 років та 32 роки. Спади спостерігаються у 22 та 24 роки, а в подальшому у 26, 28, 31 та 34-35 років. Максимальні рівні розвитку пам'яті припадають на 19, 23 та 24 роки, а також на 30 років. Спади спостерігаються у 21, 25, 26, 31 роки, 34-35 років. Піки в розвитку уваги досягаються у 22, 24 роки, а в подальшому у 27, 29 років, 32-33 роки. Спади – у 23, 25, 31 та 34-35 років. Максимальні точки підйому уваги розташовані у віці другого макроперіоду. Аналіз одержаних результатів дозволяє дійти висновку, що динаміка розвитку інтелектуальних функцій не збігається. Спостерігаються тимчасові розбіжності підйомів та спадів у рівнях розвитку пам'яті і мислення.

На основі підйомів та спадів рівнів інтелектуальних функцій можна відокремити вікові мікроперіоди:

18-25 років – період відносно високого розвитку мислення, пам'яті та низького рівня розвитку уваги;

26-29 років – віковий період найбільш низького рівня розвитку мислення і пам'яті та високого рівня розвитку уваги;

30-33 роки – період відносно високого рівня розвитку пам'яті, мислення, уваги;

34-35 років – період спаду рівнів розвитку цих психічних функцій.

У пам'яті спостерігається стійке зрушення у напрямку випередження мислення на один рік, що особливо помітно в періоди ранньої зрілості. Зміни у розвитку пам'яті немовби готують зміни розвитку мислення. У свою чергу увага виступає як регуляторна функція у вікових точках розходження пам'яті та мислення.

Отже, нерівномірність у розвитку інтелектуальних функцій найбільш яскраво виявляється в періоди ранньої зрілості. Зрілість відрізняється як різноспрямованим, так і односпрямованим розвитком, що виявляється у постійній зміні підйомів та спадів. Це й дає підстави розглядати зрілість як серію періодів.

Вікова мінливість має місце у нейродинамічних властивостях. Динамічність збудження має підйоми у 21 та 24 роки. Процес збудження з віком падає, а гальмування набуває високої динамічності. Та ж сама динаміка спостерігається і в психомоториці.

У 18-21 рік на особливості психомоторики впливає динамічність збудження, а в старшому віці вплив динамічності збудження падає та зростає залежність психомоторики від динамічності процесів гальмування.

На всьому періоді зрілості найменші зміни відбуваються в образній пам'яті, яка зберігає усталений рівень розвитку. З віком підсилюється роль практичного мислення. У періоди ранньої зрілості практичне мислення більше пов'язано з логічним, а у середньому періоді – з образним. Це свідчить про те, що розвиток мислення дорослих здійснюється не лише на рівні логічних

структур. Відбуваються поступові зміни у співвідношенні згаданих компонентів, зв'язок між ними підсилюється за рахунок накопичення знань і життєвого досвіду.

Не залишаються постійними й властивості уваги. З віком спостерігається поліпшення уваги в цілому. Це відбувається за рахунок різного ступеня зростання окремих його властивостей. Особливо зростає роль вибірковості уваги та її концентрації, що пояснюється також впливом набутих знань і життєвого досвіду.

Одержані результати свідчать про те, що у вікових групах середньої зрілості спостерігається встановлення більш тісних та стійких зв'язків між окремими психічними функціями.

У різні періоди зрілості в різній мірі відбувається перебудова функціональних структур та міжфункціональних зв'язків. Існують дві фази в розвитку психофізіологічних функцій. Перша фаза являє собою прогрес функції, що проявляється в зростанні величин, які призводять до підйому. Друга фаза відображається в спеціалізації функції, пов'язаної з діяльністю людини. Обидві фази співіснують і впливають одна на одну. Однак у різні вікові періоди взаємовплив згаданих фаз розвитку проявляється неоднаково. Перша фаза чітко проявляється в періоди ранньої зрілості. У єдиному циклі людського життя стан зрілості являє собою серію періодів, у яких зміна між функціональної мінливості готується за рахунок структурних змін психофізіологічних функцій.

Одним із значних чинників, що впливають на інтелектуальний розвиток дорослої людини є навчання, яке керує процесом розвитку пізнавальної діяльності: студенти та учні старших класів, як виявили дослідження мають більш високий розвиток інтелекту йде за рахунок підйому працездатності пам'яті, уваги та мислення. Розумовий потенціал як готовність до навчання в якійсь мірі визначається рівнем освіти. Унаслідок розумової діяльності дорослої людини можливе тренування механізмів інтелектуальних функцій,

що свідчить про неперервний розвиток і після завершення дозрівання організму.

Другий період юності, на який, як правило, припадає початок навчання у вищих навчальних закладах, характеризується максималізмом та категоричністю оцінок, які інколи можуть переходити в негативне ставлення до думки дорослих, несприйняття їхніх порад, що може призводити до конфліктів.

Юність – час максимального розвитку особистісних якостей.

Складні та нові завдання, які постають перед студентами вже на першому курсі, вимагають чіткої організації навчального процесу, набуття навичок самостійної роботи з навчальною та науковою літературою, умінь самостійно розподіляти свій час. Їхня розумова, моральна та громадська зрілість виявляється в умінні організувати своє навчання, побут та відпочинок.

Важливою умовою для успішного розвитку особистості є усвідомлення самим студентом неповторності своєї людської індивідуальності. У цей період людина визначає свій майбутній життєвий шлях, набуває професію і починає випробувати себе в різноманітних галузях життя; самостійно планує свою діяльність та поведінку. Активно відстоює самостійність суджень та дій. У цьому віці складається світогляд, етичні та естетичні погляди на основі синтезу багатьох знань, життєвого досвіду, самостійних міркувань і дій.

Період навчання у закладах вищої освіти – це важливий період спеціалізації людини. Соціалізація – це процес формування особистості в певних соціальних умовах, процес засвоєння соціального досвіду, у ході якого людина перетворює його у власні цінності, вибірково вводить у свою систему поведінки ті її норми та шаблони, які прийняті в певній групі та суспільстві.

У студентському віці діють всі механізми соціалізації: засвоєння соціальної ролі студента, підготовка до оволодіння соціальною роллю (спеціаліста-професіонала), механізми наслідування та механізми соціального

впливу з боку викладачів та студентської групи. Явища конформізму також можуть спостерігатися в студентському середовищі.

Студентський вік також характеризується прагненням самостійно й активно обирати той чи інший життєвий стиль та ідеал, а це відповідає умовам соціалізації, згідно з якими індивід повинен відігравати активну роль. Отже, навчання у вищих навчальних закладах є потужним фактором соціалізації особистості студента і цей процес іде впродовж самої життєдіяльності студентів і викладачів.

Юнацький вік (18-25 років) можна характеризувати як усталено концептуальну соціалізацію, коли формуються усталені властивості особистості, при цьому засвоюються як норми відносин між людьми, так і професійно-трудова вміння і навички, у подальшому віці людина вже не лише засвоює соціальний досвід, але й відтворює його шляхом активного впливу на середовище через свою діяльність.

Студентство як соціальна група

«Студент» у перекладі з латинської означає «той, що сумлінно працює», «той, хто бажає знання».

Студентство – це особлива соціальна група, що формується з різних соціальних утворень суспільства і характеризується особливими умовами життя, праці, побуту, особливою суспільною поведінкою і психологією, для якої набуття знань і підготовка себе для майбутньої роботи у суспільному виробництві, науці і культурі є головним і здебільшого єдиним заняттям.

Студентство є складовою частиною такої суспільної групи як молодь. Як соціальна група вона наділена всіма якостями, властивими молоді.

Це самостійна соціальна група, що є сукупністю індивідів, об'єднаних спільними інтересами, що знаходяться між собою у взаємодії, надають допомогу один одному в досягненні особистих цілей.

Студентство як особлива група виникла в Європі в XII столітті одночасно з першими університетами. Середньовічне студентство було неоднорідним як

в соціальному, так і в віковому відношенні. З розвитком капіталізму і з збільшенням соціальної значущості вищої освіти роль студентства в житті суспільства зростає. В XIX – на початку XX століття студентство вирізнялося високою політичною активністю і відіграло політичну роль в суспільному житті багатьох країн.

Водночас студентство має свої особливості. Однією з таких специфічних особливостей є соціальний престиж, оскільки більшість студентів усвідомлюють, що заклад вищої освіти є одним із засобів соціального просування.

Студентство – це мобільна група, метою існування якої є організована за певною програмою підготовка до виконання професійних і соціальних ролей у матеріальному і духовному виробництві.

Студентство як соціальна група функціонує в системі вищої освіти, виступає як об'єкт виробництва, предметом якої є не річ, а сама людина, особистість. Тому головною формою виробництва є навчально-освітня діяльність».

Спільна праця сприяє виробленню у студентства згуртованості та колективізму. Сам процес навчання у ЗВО передбачає включення студентства в систему соціальних суспільних відносин, заміщення позицій і засвоєння соціальних цінностей.

Важливою особливістю студентства є те, що активна взаємодія з різними соціальними утвореннями суспільства, а також специфіка навчання у закладі вищої освіти створюють для студентів великі можливості для спілкування. Тому досить висока інтенсивність спілкування – це специфічна риса студентства.

Студентство, будучи джерелом поповнення працівників розумової праці – інтелігенції, може розглядатись ініціатором нововведень, установок, ідей, ціннісні орієнтації котрого кардинальним чином впливають на перспективи розвитку суспільства в цілому.

Тому, соціально значущими рисами студентства є також напружений пошук сенсу життя, прагнення до нових ідей. Ніхто інший, як молодь виступає законотворцем нетрадиційних і прогресивних підходів до обставин, що склалися, частіше за все саме молодь є критиком накопиченого історичного досвіду, а також об'єктом для наслідування. В силу недостатності життєвого досвіду, поверховості в оцінюванні явищ життя деякі студенти від справедливої критики переходять до критицизму і навіть до нігілізму.

Вважається, що студент – людина доросла, духовно та фізично сформована і має відносно стійкі життєві орієнтири. Звичайно ж, переступаючи поріг ЗВО, студент справді несе з собою власний духовний світ, культуру і ціннісні орієнтації, сформовані попередньою життєвою практикою і виховною роботою в школі. Водночас, цей світ, культура і цінності є відкритими, здатними як до збагачення і розвитку, так і до руйнації, розпаду чи, навіть, деградації.

Суперечності, притаманні студентському віку:

- між розвитком інтелектуальних і фізичних сил студента і жорстким лімітом часу та економічних можливостей для задоволення збільшених потреб (соціально-психологічна);
- між прагненням до самостійності у доборі знань і досить жорсткими формами і методами підготовки фахівця певного профілю (дидактична);
- між великою кількістю інформації, що надходить різними каналами, розширює знання студентів, і відсутністю часу, а іноді бажання розумової переробки, що призводить до поверховості у знаннях і мисленні і вимагає спеціальної роботи викладачів щодо поглиблення знань і вмінь студентів загалом (психолого-педагогічна).

Отже, студентство є складовою частиною молоді, її специфічною групою, що характеризується особливими умовами життя, побуту і праці, суспільною поведінкою і психологією, системою ціннісних орієнтацій. Тобто, студентство треба розглядати як соціальну групу в системі ЗВО, яка має свою мету, свої

специфічні особливості і яка готується до виконання соціальних ролей і функцій інтелігенції.

Студентський вік характеризується найбільш сприятливими умовами для психологічного, біологічного і соціального розвитку. Висока швидкість пам'яті, реакції, пластичність у формуванні навичок. Становлення характеру та інтелекту. Розвиток морально-ціннісних й естетичних почуттів. Формування соціальних ролей дорослого: громадянських, професійних, економічних, сімейних. Формування і закріплення схильностей, інтересів. Визначення життєвих цілей та прагнення. Досягнення високого рівня розвитку фізичних, інтелектуальних сил та творчих можливостей.

Тема 2. Організація освітнього процесу в закладах вищої освіти.

Принципи навчання. Форми навчання в закладах вищої освіти (очна (денна, вечірня); заочна (дистанційна)). Форми організації освітнього процесу: навчальні заняття; самостійна робота; практична підготовка; контрольні заходи. Лекції, семінарські і практичні заняття. Виробнича і педагогічна практика. Методи навчання.

Форми організації освітнього процесу у ЗВО

Визначають зовнішню (формальну) і внутрішню (змістову) сторони навчання. До зовнішньої він відносить: словесно-слухову форму навчання; різні форми застосування наочності; практичні роботи учнів; прояви педагогічної майстерності; керівництво пізнавальною діяльністю учнів/студентів та контроль і оцінювання їхньої навчальної праці. Внутрішнім аспектом методів навчання є: рух змісту основ наук, техніки й мистецтва; логічна грань розумової діяльності з урахуванням віку та індивідуальних можливостей; психологічна властивість методу (рівні й види пізнавальної діяльності, мотивація і стимулювання навчальної праці).

Форми організації процесу навчання розкривають через способи взаємодії педагога зі студентами під час розв'язання дидактичних завдань. Вони виявляються за допомогою різних шляхів керування діяльністю, спілкуванням, відносинами. У них реалізується зміст освіти, освітні технології, стилі, методи й засоби навчання.

Форма організації навчання – певна структурно-організаційна та управлінська конструкція навчального заняття залежно від його дидактичних цілей, змісту й особливостей діяльності суб'єктів та об'єктів навчання. Форми організації навчання мають упорядкувати навчальний процес. Їхньою провідною ознакою для класифікації є дидактичні цілі. Водночас кожна організаційна форма навчання може мати кілька дидактичних цілей.

Провідною формою організації процесу навчання у ВНЗ є **лекція**. Вона забезпечує системне подання наукових знань у викладенні науково-

педагогічних працівників. Матеріал під час лекції подають науково, концентровано, логічно й аргументовано. У підготовці до заняття враховано зміст, структуру, добір прикладів та ілюстрацій, методичне оформлення, розрахунок часу, склад та особливості студентів тощо.

Дидактичні цілі лекцій: повідомлення нових знань, систематизація й узагальнення накопичених, формування на їхній основі ідейних поглядів, переконань, світогляду, розвиток пізнавальних і професійних зацікавлень.

Загальний структурний каркас будь-якої лекції – формулювання теми, повідомлення плану і літератури, яку рекомендовано для самостійної роботи, а потім – чітке дотримання плану.

Часто до видів лекцій зараховують також проблемну лекцію, лекцію-візуалізацію; лекцію із запланованими помилками, бінарну лекцію (лекцію вдвох), лекцію-прес-конференцію тощо.

Семінар. Важливою організаційною формою навчання є семінар. Його відмінність від інших форм у тому, що він орієнтує студентів на виявлення більшої самостійності у навчально-пізнавальній діяльності. Під час семінару поглиблюються, систематизуються й контролюються знання, здобуті в результаті самостійної позааудиторної роботи над першоджерелами, документами, додатковою літературою тощо.

Семінар має такі дидактичні цілі: поглиблення, систематизація; закріплення знань, перетворення їх на переконання; перевірка знань; прищеплювання навичок і умінь самостійної роботи з книгою: розвиток культури мовлення, формування вміння аргументовано обстоювати свої погляди, відповідати на запитання, слухати інших, формулювати запитання. Тому питання плану семінарського заняття мають охоплювати основний матеріал теми й бути короткими, чіткими, їх можна формулювати і в стверджувальній, і в запитальній формах. Зазвичай, на семінарські заняття виносять не більше 4–6 запитань (на двогодинне заняття – не більше 2–3 питань).

Залежно від способу проведення виокремлюють такі види семінарів: семінар-бесіда, семінар-заслуховування, семінар-диспут, семінар-прес-конференція тощо.

Практичне заняття – форма організації навчального процесу, під час якої за завданням і під керівництвом науково-педагогічного працівника студенти виконують практичну аудиторну чи позааудиторну роботу з будь-якого предмета. Особливо значну роль практичні заняття мають відіграти у вивченні спеціальних предметів, зміст яких спрямовано на формування професійних умінь. Основна дидактична мета практичного заняття – закріплення й деталізація наукових знань, а головне – формування навичок і вмінь. Для проведення практичного заняття викладач готує відповідні методичні матеріали: тести для виявлення рівня оволодіння необхідними теоретичними положеннями; набір практичних завдань різної складності для вирішування їх на занятті та дидактичні засоби.

Індивідуальні заняття є важливою формою організації навчального процесу. Вони передбачають створення умов для якнайповнішої реалізації творчих можливостей студентів .

Педагогічна практика студентів – важливий етап підготовки майбутнього вчителя. У ході практики здійснюється перевірка теоретичних знань студентів, їх підготовленість як вчителів фізики та математики.

Студенти отримують необхідні вміння, практичні навички майбутньої професії. Від організації практики, від ставлення самих студентів до цього виду діяльності, багато в чому залежить результативність і готовність до професії вчителя.

Цілі і завдання педагогічної практики визначаються на основі загальних цілей навчання і виховання молодого покоління, які стоять перед освітніми закладами.

Під час педагогічної практики студенти опановують основні функції педагогічної діяльності, формують професійні риси особистості.

Студенти вводяться в коло реальних проблем професійної діяльності вчителя фізики та математики, класного керівника, ознайомлюються зі змістом, формами і методами його роботи.

Педагогічна практика - одна з найважливіших складових навчального процесу при підготовці вчителя в закладах вищої освіти. Це сполучна ланка між теоретичним навчанням студентів і практичною діяльністю, мета якої полягає в практичному овоєнні студентами різних видів навчально-методичної та педагогічної діяльності.

В умовах розвитку конкуренції на ринку освітніх послуг важливими аспектами оптимізації підготовки фахівців у закладах вищої освіти (ЗВО) є: практико-орієнтована спрямованість освіти, яка забезпечується інтеграцією навчальної, науково-пошукової та виробничої діяльності; випуск інтегрального типу фахівців, в яких цілі, зміст і результати навчання формуються комплексно з урахуванням змін у професійній діяльності, що включають не тільки кваліфікацію, а й особистісні якості та компетентності.

Важливою умовою формування професійної підготовки студентів є виробнича практика. Вона спрямована на підготовку студентів до основних видів професійної діяльності, реалізації набутих професійних знань, навичок, умінь і професійної адаптації, тобто входження в професію, овоєння соціальної ролі, професійного самовизначення, формування позицій, інтеграції особистісних і професійних якостей.

Педагогічна практика – комплексний процес, в якому студенти виконують види діяльності, які визначаються їх фаховою направленістю

Методи навчання у ЗВО

Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності

Методи навчання за джерелом знань поділяють на словесні, наочні, практичні.

Словесні методи навчання: лекція, пояснення, розповідь, бесіда, інструктаж.

Лекція – як метод навчання – має інформаційний характер, чітких план. Структура лекції підкоряється логіці предмета, вона не тільки стимулює конкретно-образне мислення, а й активізує логічне мислення слухачів, послідовно з'ясовує всі пункти плану. Висунуті в лекції ідеї викладаються на високому рівні і водночас з урахуванням рівня підготовки слухачів, усі поняття та терміни пояснюються, аргументуються, при цьому широко застосовується наочність, активізується увага слухачів тощо. Предметом лекції має бути вивчення складних об'єктів, явищ, подій, процесів, що мають між собою зв'язки і залежності причинно-наслідувального характеру.

Пояснення – доказовий виклад матеріалу, пов'язаний з вивченням правил, природничо-математичних законів та явищ. Викладач висуває певну тезу і подає систему її обґрунтування. Метод пояснення застосовується як на лекціях, так і на практичних, лабораторних заняттях, консультаціях тощо.

Розповідь – жвавий, образний, емоційний і водночас короткотривалий виклад питань, що містять переважно фактичний матеріал. Розрізняють розповіді художні, науково-популярні, описові.

Художня розповідь – образний переказ фактів, вчинків дійових осіб (наприклад історія якогось винаходу тощо).

Науково-популярна розповідь базується на аналізі фактичного матеріалу. У цьому випадку вона містить теоретичний матеріал, але максимально доступний для сприйняття і наближений до практики (наприклад, короткий нарис перспектив розвитку якоїсь науки в сучасних умовах).

Розповідь-опис дає послідовний виклад ознак, особливостей, якостей предметів та явищ (опис дії якогось приладу тощо). Застосовують розповіді на лекціях, практичних та лабораторних заняттях як фрагмент.

Бесіда – (полемічна, евристична) - це розмова викладача зі студентами на підставі чіткої системи запитань, заздалегідь визначених, які підводять слухачів до активного засвоєння системи фактів, нового поняття або закономірностей. Запитання до бесіди повинні сприяти цілісному сприйняттю. Найбільший розвивальний характер має евристична бесіда, яка дозволяє її учасникам самостійно знаходити можливі відповіді на проблемні завдання. Бесіди застосовуються на лекціях, практичних, лабораторних заняттях, колоквіумах.

Інструктаж – як метод – має інформативний локальний характер, дуже близький до розпорядження алгоритмічного типу. Тут активна роль належить викладачу. Застосовується на лабораторних заняттях, а також під час вказівок до домашнього завдання, до вивчення теми тощо.

Наочні методи навчання: спостереження, ілюстрація, демонстрація.

Ілюстрація – показ ілюстрованих посібників (плакатів, карт, портретів учених, малюнків на дошці, таблиць тощо). Ілюстрація передбачає показ матеріалів у статичному вигляді.

Демонстрація – передбачає показ матеріалів у динаміці: показ роботи приладів, технічних пристроїв, різного роду препаратів та дослідів, навчальне телебачення, відеопроекти чи кінофрагменти та ін.).

Спостереження – як метод навчання забезпечує безпосереднє сприйняття явищ дійсності, як-от: природні явища, поведінка тварин, робота механізмів тощо. Воно може проводитися безпосередньо або за допомогою спеціальних приладів (мікроскопів, телескопа, лупи та ін.).

Практичні методи навчання: вправи, лабораторні роботи, практичні роботи, графічні роботи, експеримент, виробнича (педагогічна) практика.

Вправа – метод навчання, що полягає у повторенні певних дій, під час яких вироблюються вміння та навички застосування набутих знань як у звичайних, так і незвичайних умовах. Вправи бувають усні, письмові, графічні, технічні. Розрізняють також тренувальні вправи (за зразком, інструкцією) та творчі вправи (розв’язання евристичних та проблемних завдань). Застосовуються вправи на практичних та лабораторних заняттях.

Графічні роботи. У них знання знаходять відображення в кресленнях, графіках, діаграмах, гістограмах, таблицях, ескізах, ілюстраціях, замальовках з натури тощо.

Лабораторна робота. Цей метод базується на проведенні експериментів, які дозволяють вивчити певне явище - причини існування, процес перебігу, наслідки. Лабораторний метод охоплює теоретичне обґрунтування теми викладачем, визначення мети заняття, ознайомлення студентів з матеріалами та апаратурою, пояснення перебігу роботи, дотримання правил техніки безпеки, фіксування результатів роботи та їх аналіз, захист одержаних результатів тощо.

Експеримент – як метод навчання – дуже близький до лабораторної роботи, але може мати більшу тривалість. Під час виконання завдань навчального експерименту студенти мають більшу самостійність, опановують методи науково-пошукових досліджень.

Практична робота – як метод навчання – передбачає застосування знань у ситуаціях, наближених до майбутньої професійної діяльності. Упродовж цієї роботи треба провести якісь заміри, зіставити, визначити ознаки та властивості предметів або явищ, зробити висновки.

Виробнича (педагогічна) практика – як метод навчання – застосовується для формування практичних, організаторських умінь та навичок, а в деяких випадках для проходження всієї виробничої ієрархії від робітника нижчої кваліфікації до фахівця з вищою освітою (інженера, педагога, агронома тощо).

Тема 3. Сутність науково-дослідницької роботи студентів.

Види науково-дослідницької діяльності студентів. Самостійна науково-дослідницька робота. Наукові студентські гуртки.

Прискорення науково-технічного прогресу та переведення економіки України на ринкові засади розвитку висувають певні вимоги до підготовки спеціалістів для національної економіки та її галузей. Сучасні кваліфікаційні характеристики спеціалістів, передбачають: професійне призначення, загальні вимоги до їх ідейно-політичного рівня, знань загальнотеоретичних, загальноекономічних та спеціальних дисциплін. Сучасного фахівця в сфері економіки повинні відрізняти висока компетентність, вміння поновлювати та розширювати базові знання, здатність до самостійного вирішення проблем. У зв'язку із складністю вирішуваних сьогодні питань все більшої актуальності набуває здатність працівника творчо підходити до практичних питань; вміння використовувати в своїй роботі все нове, що з'являється в науці та практиці; постійно удосконалювати свою кваліфікацію; швидко адаптуватись до умов виробництва; застосовувати наукові методи в організації економічної та фінансової роботи, прогнозування, обліку та аналізу господарської діяльності підприємств, а також використовувати сучасну комп'ютерну техніку, економіко-математичні методи і моделі. Всі ці якості необхідно формувати у вищому навчальному закладі через активну участь студентів у виконанні науково-дослідних робіт.

Існує дві точки зору щодо залучення студентів до науки. Одна з них полягає в тому, що до науки слід залучати особливо здібних студентів, які мають відповідні нахили, не витрачаючи непродуктивно сили і час вчених. Друга точка зору: до науки слід залучати всіх студентів, тому що сучасна наука потребує великої кількості технічних і допоміжних працівників. Крім того, навички наукового дослідження стануть у нагоді майбутньому спеціалісту, в якій би галузі він не працював. Істина лежить десь посередині між цими

точками зору, оскільки для того, щоб виявити здібних студентів, треба попередньо залучити всіх студентів до наукових досліджень.

Мета залучення студентів до науково-дослідної роботи – це розвиток і використання їх творчого потенціалу для вирішення проблем підвищення ефективності діяльності організацій і підприємств, виховання активних, всебічно розвинених фахівців з економіки.

Розвиток та використання творчого потенціалу студентів для підвищення ефективності різних аспектів господарської діяльності ставить перед науково-дослідною роботою студентів певні завдання, головні з яких наступні:

- вивчення методології дослідження та використання її для поглибленого та творчого засвоєння навчального матеріалу, а також в майбутній практичній діяльності;

- ознайомлення студентів з методами планування і організацією науково-дослідної роботи;

- вивчення методики та засобів самостійного вирішення наукових проблем за обраною спеціальністю.

Науково-дослідна діяльність:

- сприяє формуванню інтересу до пізнавальної, творчої і практичної діяльності, підвищує наукову активність студентів;

- створює умови для соціального і професійного росту, формування логічного, наукового мислення, розвитку інтересу до обраної професії;

- дозволяє розвинути творчі і особистісні якості майбутніх спеціалістів через підвищення якості пізнавального процесу.

Науково-дослідна робота студентів – складова професійної підготовки, що передбачає навчання студентів методології і методики дослідження, а також систематичну участь у дослідницькій діяльності, озброєння технологіями і вміннями творчого підходу до дослідження певних наукових проблем.

Науково-дослідна робота студентів є однією з найважливіших форм навчального процесу. Наукові лабораторії і гуртки, студентські наукові товариства і конференції – усе це дозволяє студентів розпочати повноцінну наукову діяльність, знайти однодумців з якими можна порадитися і поділитися результатами своїх досліджень. Так чи інакше, дослідною роботою займаються всі студенти вузів. Написання рефератів, курсових, дипломних робіт неможливе без проведення якихось, нехай найпростіших досліджень. Але більш глибока наукова праця, займатися якою студента не зобов'язує навчальний план, охоплює лише деяких з них. Студент, що займається науковою працею, відповідає тільки за себе; тільки від нього самого залежать тема досліджень, терміни виконання роботи, а так само і те, чи буде виконана робота взагалі. Затрачаючи свій особистий час, студент розвиває такі важливі для майбутнього дослідника якості, як творче мислення, відповідальність і вміння відстоювати свою точку зору. З боку викладача необхідні постійна увага і підтримка, без яких студент, особливо на молодших курсах, не захоче (та й просто не зможе) займатися «нудною наукою», якою здається майже будь-яка дисципліна на початкових стадіях її освоєння. Часто працю викладача порівнюють із працею садівника. Отож, якщо підготовку студентів порівняти з вирощуванням картоплі, де є напрацьовані технології і добрива, то підготовку майбутніх науковців у гуртках і лабораторіях вузів можна порівняти з вирощуванням рідкісної на наших полях рослини. Один невірний крок, одна невірна порада – і вся довга праця може виявитися марною і рідкісна рослина загине, не принісши плодів.

Студентські наукові об'єднання (гуртки) часто стають кузницею молодих кадрів для вузів, у стінах яких вони вчаться і працюють.

Науково-дослідна робота з будь-якої дисципліни є важливою формою професійної підготовки фахівця відповідного профілю.

Метою науково-дослідної роботи є засвоєння і закріплення теоретичних знань, набутих під час вивчення курсу та практичних навичок.

Головними напрямками організації НДРС можуть бути такі:

- підвищення якості навчального процесу за рахунок спільної участі студентів і викладачів у виконанні різних науково-дослідних робіт;
- участь студентів у проведенні прикладних, пошукових і фундаментальних наукових дослідженнях;
- підтримка і розвиток наукових шкіл вузів в руслі наступності поколінь;
- розвиток у студентів здатностей до самостійних обґрунтованих наукових суджень і висновків;
- наданням студентам можливостей у процесі навчання спробувати свої сили у різних напрямках сучасної науки.

Завданнями науково-дослідної роботи є:

- навчання студентів методиці й засобам самостійного вирішення наукових завдань, навичкам роботи в наукових колективах;
- ознайомлення з методами організації творчої роботи;
- сприяння успішному розв'язанню актуальних проблем науки та соціального розвитку суспільства.

НДРС надає студенту можливість виявити творчу ініціативу, перевірити у ході виконання практичних і лабораторних робіт (на практиці) вивчений матеріал, вчить збирати, систематизувати, аналізувати й узагальнювати його, самостійно вести науково-дослідну роботу.

Форми організації й проведення НДРС в університеті різні й передбачають:

- роботу студентів у наукових гуртках, що організовуються загальнонауковими і спеціальними кафедрами;
- участь студентів групами або в індивідуальному порядку в науково-дослідних темах професорсько-викладацького складу факультету;
- роботу у студентських наукових бюро, творчих студіях, майстернях;
- лекторську роботу з розповсюдження знань у галузі науки та культури.

Головним показником результативності впровадження наукового дослідження є прийняття елементів наукової організації навчального процесу.

Наукова проблема – це структурований комплекс взаємопов'язаних питань, зорієнтованих на визначення та інтерпретацію параметрів низки окремих явищ матеріального чи духовного світу, їх наукову парадигматичну кодифікацію у системі чітко окреслених термінологічних координат.

Науково-дослідна робота повинна бути написана державною мовою. Текст роботи друкують машинописним способом або з використанням комп'ютерної техніки на одному боці стандартного аркушу білого папера (А4, 210 x 297 мм, бажана щільність паперу 80 г/м²). Великі таблиці й ілюстрації можуть бути подані в додатках, у тому числі і на форматі А3. Рекомендовані параметри друку на комп'ютері: шрифт – Times New Roman (Сур), кегль - 14, колір друку - чорний, міжрядковий інтервал – 1,5, сам текст вирівнюють по ширині. Текст роботи необхідно друкувати, залишаючи береги таких розмірів: лівий – 25 мм, правий – 10 мм, верхній і нижній – 20 мм. Абзацний відступ повинен бути однаковим впродовж усього тексту роботи. Рекомендований відступ 1,0–1,25 см.

Написання курсової, дипломної чи магістерської роботи здійснюється в кілька етапів:

1. Вибір теми. Тематику курсових і дипломних робіт, як правило, розробляє кафедра. Кожен студент може обрати будь-яку тему дослідження у переліку або запропонувати свою, яку затверджує кафедра.

2. Вхідження в тему. Студент займається пошуком джерел за темою дослідження, складає список літератури.

3. Складання плану роботи. Визначивши коло питань і послідовність їх висвітлення в дослідженні, студент обирає методи дослідження, формулює мету, завдання, об'єкт, предмет дослідження, гіпотезу, планує етапи роботи.

4. Аналіз результатів теоретичного й статистичного дослідження, формулювання висновків і рекомендацій.

Завершена робота має бути надрукована, оправлена у тверду палітурку. Подають її на кафедру ще й в електронному варіанті. У дипломній та магістерській роботах значну роль відіграє проведення експерименту.

Курсова (дипломна, магістерська) робота містить вступ, основні розділи, у яких розкривається тема, висновки.

У вступі студент висвітлює: актуальність теми, історію її вивчення та рівень дослідження в сучасній науці, об'єкт і предмет дослідження, його мету і завдання, методи дослідження, його наукову новизну та практичне значення.

У розділах наукової роботи студент розкриває дослідження обраної теми, всебічно аналізує погляди вчених, які працюють над цією проблематикою, викладає й аргументує власний погляд на об'єкт вивчення, описує методiku дослідження, аналізує одержані результати. В останніх абзацах кожного розділу він підсумовує нагромаджені спостереження, тобто робить висновки за змістом розділу.

У загальних висновках студент підбиває остаточні підсумки наукового дослідження, узагальнює і висвітлює здобуті результати, можливі шляхи їх практичного втілення.

Магістерська робота є підсумком самостійної дослідницької діяльності студента магістратури. Особливість її полягає у чітко вираженому індивідуальному характері. Магістерська робота – кваліфікаційний науково-практичний доробок, що містить математично обґрунтовані теоретичні чи експериментальні результати, наукові положення і свідчить про спроможність студента самостійно проводити наукові дослідження в обраній галузі знання.

Результати досліджень мають бути апробованими у вигляді публікацій у періодичних виданнях та наукових збірниках, доповідях на наукових або науково-практичних конференціях тощо.

Набуття досвіду науково-дослідної роботи з профільних і особливо з психолого-педагогічних дисциплін може започаткувати серйозні наукові пошуки і стати справою життя.

Наукова діяльність – це інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання і використання нових знань. Основними її формами є фундаментальні та прикладні наукові дослідження.

Поняття науки є неподільно пов'язане з поняттям освіти. Між ними простежується одночасно прямий та обернений зв'язок. З одного боку – наука продукує знання, а з іншого – освіта оприлюднює їх. Проте, етапу продукування знань в науці передують етап оволодіння науковцями базових знань та навичок, які дозволяють їм генерувати нові ідеї та здійснювати наукові інновації. Водночас функціонально процес виховання науковця та надання йому необхідних освітньо-кваліфікаційних характеристик покладений на освіту, а конкретніше – на вищу освіту, яка дозволяє спрямувати пошукову діяльність молодих науковців у певний напрям. Первинність науки чи освіти – питання дискусійне.

Тема 4. Виховна робота зі студентською молоддю. Основні завдання куратора студентської групи. Гуманістичний характер виховання. Мета і принципи національного виховання. Напрями виховної роботи зі студентською молоддю. Організація позааудиторної роботи в закладах вищої освіти.

Поряд зі здобуттям загальних, фахових компетентностей і програмних результатів навчання зі спеціальністю, здобувач вищої освіти формується як особистість, патріот, громадянин, людина інноваційного мислення.

Тому поряд з опануванням обсягу навчального плану й освітньої програми в умовах закладу вищої освіти важливою складовою є позааудиторна робота, соціокультурне життя та виховні заходи.

Сьогодні, враховуючи гуманістичний підхід до навчання, виховання слід розглядати не як вплив на особистість з метою формування потрібних викладачу, навчальному закладу або суспільству якостей, а як створення умов для саморозвитку в процесі навчання, особливо у вищій школі, а також реалізації природних сил та максимально можливої самоактуалізації студентської молоді. Безперечно, виховання є найважливішою функцією суспільства з часів виникнення людської цивілізації.

Гуманітарний вектор сучасної вищої освіти передбачає фундаментальну підготовку майбутніх фахівців, самоосвіту та самовдосконалення інтелектуальних, креативних і фізичних можливостей студента.

Це включає формування широкого культурного світогляду, національної самосвідомості та дбайливого ставлення до власного здоров'я як вагомих складових способу життя, що є визначальним у досягненні кар'єрного та життєвого успіху.

Гуманізація в цьому аспекті виступає обов'язковою умовою педагогічних технологій навчання та виховання, бо гуманізм за своєю природою – діяльність, в яку викладач вкладає частку своєї душі. Педагогічна доцільність

полягає в тому, що навчальний процес – не епізод, а зміст життя як студентів, так і викладачів.

Практично в усіх країнах світу йде інтенсивний пошук нових ідей та гуманістичних підходів до організації навчально-виховного процесу, розробляються й впроваджуються у практику інноваційні проекти і програми з виховання. Використання нових досягнень та методик, переорієнтація ціннісних мотивацій із матеріальних на загальнолюдські дозволяють корінним чином змінити на краще спосіб життя сучасної молоді. Але виникає потреба вивчення новітніх технологій навчання та їхньої відповідності психозберігаючим ознакам.

Треба наголосити, що у світі вже проголосили зміну домінант – від «виховуючого навчання» до «навчаючого виховання». Процес виховання завжди спрямований на зміну поглядів, переконань, ідеалів, звичок, поведінки. Сутність виховання з точки зору філософії визначається як перетворення культури людства в індивідуальну форму існування. Сутність виховання з точки зору педагогіки полягає у привласненні соціального досвіду. Зміст цього процесу полягає в тому, щоб те зовнішнє, об'єктивне, найкраще, що є в соціальному досвіді, стало суб'єктивним, тобто перетворилося на погляди і переконання, вчинки і поведінку особистості. Виховання як першорядний пріоритет в освіті має стати органічною складовою педагогічної діяльності, інтегрованої в загальний процес навчання і розвитку майбутнього фахівця.

Найважливіші завдання виховання - формування у студентів громадянської відповідальності та правової свідомості, духовності та культури, ініціативності й самостійності, толерантності, здатності до успішної соціалізації в суспільстві та активної адаптації на ринку праці. Треба навчити студентів людинознавству, бо знання мають цінність лише у тому разі, коли вони допомагають людині стати людянішою. Гуманність, милосердя, любов до людей – це царина моральних принципів, відкрита ще християнством і

поставлена ним в основу побудови нової культури. У педагогічному процесі основна вихідна педагога у діяльності – це вміння любити.

Основна мета освіти – формування особистості, здатної до постійної самореалізації. І головним у процесі навчальної, освітньої діяльності між студентом і викладачем повинно бути так зване діалогічне поле, в межах якого вільно може відбуватися проектування вихованої людини та фахівця.

Обґрунтовуючи нову парадигму самореалізації особистості студента в процесі навчання, можна відзначити, що освіта лише один із векторів самореалізації людини. Але переваги цього фактора полягають у його цілеспрямованості, теоретичному конструкті. Отримуючи вищу освіту, майбутній фахівець включається у творчий процес суспільних перетворень. Відбувається соціалізація молоді у вигляді засвоєння нею моральних норм, цінностей, правил поведінки, засвоєння соціальної ролі. Самореалізація є одним із головних критеріїв стратегії життя людини, що відповідає виховним завданням держави й освіти. Студент формує високий професіоналізм, активність, діловитість, мобільність, почуття відповідальності, вміння працювати, швидко орієнтуватися у сформованій ситуації, приймати самостійні рішення, шанувати працю, формувати потребу в постійному відновленні знань і самовдосконаленні, поліпшувати культуру міжособистісного спілкування.

Організація процесу виховання у сучасного студента технічного вищого закладу ціннісного ставлення до знань передбачає перебудову навчально-пізнавального процесу (цілей, завдань, змісту, форм та методів) і спрямування його на самоактуалізацію особистості студента, вмотивоване оволодіння знаннями, вміннями, навичками щодо навчальної діяльності як цінності, розвиток та саморозвиток особистісних та професійно значущих якостей студентів (дослідницьких здібностей, креативності, професійної спрямованості, педагогічної майстерності тощо). Виховання ціннісного

ставлення до знань студента технічного вищого закладу – пріоритетне завдання педагогів у підготовці конкурентоспроможного фахівця.

Виховання у вищій школі є цілеспрямованим процесом, який відбувається з врахуванням особливостей кожного конкретного навчального закладу, зокрема професіоналізму професорсько-викладацького складу, який значною мірою є носієм духовно-моральних, етичних, ділових якостей, рівня його взаємодії зі студентами-вихованцями і впливу на їх свідомість з метою формування у них виваженої життєвої позиції, вміння сприймати, використовувати, поширювати і здобувати необхідний досвід, здатності бути носіями провідних ідей, організаторами суспільно-політичного життя в країні.

Найбільшу увагу слід звернути на виховні аспекти підготовки фахівців у закладах вищої освіти різних типів: впровадження світоглядно-виховних предметів, піднесення загальної культури, відродження національних традицій, плекання провідних рис національного менталітету тощо. Змінювати слід і саме ставлення до праці: студент має усвідомлювати, що не йому дають знання, а він їх здобуває, що він має вимагати знань від викладачів, студент гарно працює, якщо матиме якісну фахову підготовку. Виховання студентів відбувається і в позааудиторний час через конкурси та гуртки художньої самодіяльності, студентський психолого-педагогічний клуб, бібліотеку, органи студентського самоврядування. Особливістю цього напрямку виховної роботи є його планомірний і змістовний характер організації виховних заходів. Саме через них розвивається духовність, художньо-естетична культура, реалізуються творчі можливості студентів. Слід заохочувати і активніше впроваджувати проекти різноманітної тематики, цікаві та сучасні за формою проведення (екскурсії, експедиції, дебати, семінари, тренінги, конференції, «круглі столи», фестивалі, літературно-музичні композиції, аудіо- та відеопроєкти тощо).

Виховання включає принципи інтеграції традиційних і нових форм виховної роботи, вмілого поєднання кращих традицій вітчизняного досвіду з

новими напрямками у молодіжній політиці. Інноваційна модель майбутнього фахівця має включати перелік якостей особистості, професійно, соціально і особистісно значущих для майбутнього фахівця-професіонала.

Реалізація тієї чи іншої освітньої програми передбачає набуття здобувачами **soft skills** – соціальних навичок. Так звані «м'які навички», які дають змогу випускникам ЗВО реалізуватися на першому робочому місці. Зокрема, це навички комунікації, стресостійкість, лідерство, уміння працювати в критичних умовах, навички вирішувати конфлікти, командна робота, уміння управляти своїм часом (тайм-менеджмент), здатність логічно і системно мислити, творчість, креативність тощо/

Тема 5. Особистість викладача закладу вищої освіти.

Педагогічна майстерність викладача ЗВО.

Педагог-майстер досягає високих результатів професійної діяльності, володіє індивідуальним стилем роботи, реалізує свій творчий потенціал за рахунок знання психології студентів і умілого конструювання педагогічного процесу. Проте майстерність виявляється в діяльності, але не зводиться тільки до неї. Її не можна обмежити високим рівнем розвитку спеціальних умінь. Суть майстерності – в особистості викладача, в його позиції, здатності проявляти творчу ініціативу на основі власної системи цінностей.

Педагогічна майстерність – це, насамперед, висока культура організаторської, управлінської, виховної, трудової, ігрової і громадської діяльності викладача, наділеного якостями творчої особистості, що дозволяє вирішувати всі питання навчально-виховної роботи разом зі студентами в умовах співдружності та співтворчості, враховуючи інтереси і рівень вихованості кожного, а також індивідуальні та психологічні особливості кожного студента.

Критеріями педагогічної майстерності педагога виступають такі ознаки його діяльності, як гуманність, науковість, педагогічна доцільність, результативність, демократичність, творчість, оригінальність тощо. Вона ґрунтується на високому фаховому рівні педагога, його загальній культурі та педагогічному досвіді. Необхідними умовами педагогічної майстерності є гуманістична позиція педагога й професійно значущі особистісні риси і якості.

Прояв майстерності полягає в успішному вирішенні професійно-педагогічних завдань та високому рівні організації навчально-виховного процесу. Сутність майстерності – в тих якостях особистості педагога, які породжують цю діяльність та сприяють її успішності. Ці якості полягають не лише в професійних знаннях та вміннях, а й в сукупності певних

властивостей особистості, її позиції, які їй дозволяють педагогу творчо та продуктивно діяти.

Майстерність – найвищий рівень педагогічної діяльності, прояв творчої активності особистості педагога. У своєму становленні вона проходить декілька послідовних етапів, переходячи з одного рівня на якісно новий рівень. Якщо говорити про витoki майстерності, то їх складає комплекс властивостей особистості, які забезпечать самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на основі рефлексії. Майстерність також полягає в здатності та вмінні зазирнути в себе, оцінити свої дії, стосунки з людьми, пізнати свій внутрішній світ, зрозуміти себе і разом з цим – в умінні бачити і розуміти те, як до тебе ставляться інші люди, як вони тебе розуміють.

Елементарний рівень майстерності характеризується наявністю тільки окремих професійно значущих якостей. На цьому рівні педагог, як правило, спирається на досвід викладачів-майстрів.

Проте, якщо викладач зупиняється лише на етапі методичних прикладів, про які йому розповідали в процесі навчання у закладу вищої освіти або про які він читав у спеціальній літературі, спостерігав під час відкритих занять, то він перетворюється на інтерпретатора чужих ідей, механічно і часто бездумно повторюючи те, що йому відомо. Звичайно на елементарному рівні педагог володіє предметом викладання, але йому не вистачає спрямованості на розвиток студентів, техніки організації діалогу. При цьому продуктивність роботи низька.

Базовий рівень – викладач вже володіє основами педагогічної майстерності: гуманістичною спрямованістю, побудовою відносин зі студентами і колегами на позитивній основі. Ним засвоєний предмет викладання і методично правильно будується навчальний процес.

Досконалий рівень – характерні чітка спрямованість дій викладача, їх висока якість, співпраця в спілкуванні, планування і організація діяльності

на тривалий час з метою розвитку особистості, самокритичне ставлення до власного досвіду, самовизначення позитивних і негативних сторін у своїй педагогічній діяльності.

Творчий рівень є найвищим у педагогічній майстерності. Викладач ініціативно і творчо підходить до професійної діяльності, є генератором ідей. Він здатний відходити від традиційних схем, швидко вирішувати проблемні ситуації. Його діяльність відрізняється оригінальністю прийомів взаємодії з опорою на рефлексію. Крім цього, такий викладач здатний бачити проблему в цілому, уміє загострити увагу на головному. На даному етапі яскраво виявляється індивідуальний стиль діяльності .

Таким чином, **педагогічна майстерність** – це сукупність певних якостей особистості, обумовлених психолого-педагогічною підготовкою і здатністю оптимально вирішувати педагогічні завдання.

Невідемним елементом професіоналізму викладача сучасного ЗВО є його готовність до науково-педагогічної та викладацької діяльності.

Готовність - це цілісне інтегроване утворення особистості, що характеризує її емоційно-когнітивну та вольову вибіркову прогнозуючу мобілізаційність у момент її включення в діяльність певної спрямованості. Готовність виникає внаслідок досвіду людини, який ґрунтується на формуванні позитивного ставлення до діяльності, усвідомленні мотивів і потреб у неї, об'єктивації її предмета і способів взаємодії з ним. Емоційні, вольові та інтелектуальні характеристики поведінки особистості виступають конкретним вираженням готовності на рівні явища. Готовність володіє часовими характеристиками, вона буває тривалою та ситуативною (тимчасовою). Тривала готовність чи підготовленість формується заздалегідь, у результаті спеціально організованих впливів. Вона діє та виявляється постійно і складає найважливішу передумову успішної діяльності. Ситуативна чи тимчасова готовність характеризується нестійкістю і піддається впливу багатьох факторів, що виникають з особливостями кожної конкретної ситуації

діяльності. Обидві готовності: ситуативна і тривала існують у єдності, перша визначає ефективність другої. У педагогічному аспекті найбільший інтерес і значення представляє саме тривалий стан готовності до діяльності. Насамперед це визначається тим, що: вона ґрунтується на досвіді, легко актуалізується; є стійкою, не потребує постійно нового формування у зв'язку з непередбаченою педагогічною ситуацією; динамічна, піддається розвитку і може досягати більш високих рівнів за певних педагогічних умовах. Володіючи стійкістю, готовність дозволяє досягати стабільних результатів у педагогічній діяльності. Основні інваріантні та іманентні складові готовності – це єдність особистісного та процесуального компонентів. Це перше і найбільше членування. З одного боку, вона є особистісною (емоційно-інтелектуальна, вольова, мотиваційна, що включає інтерес, ставлення до діяльності, почуття відповідальності, упевненість в успіху, потребу виконання поставлених завдань на високому професійному рівні, керування своїми почуттями, мобілізації сил, подолання непевності, тощо); з іншого – операціонально-технічною, що включає інструментарій педагога (професійні знання, уміння, навички і засоби педагогічного впливу).

Отже, компонентами готовності до педагогічної діяльності є професійна самосвідомість, ставлення до діяльності, чи настанова (для ситуаційної готовності), мотиви, знання про предмет та способи діяльності, навички і вміння їх практичного втілення, а також професійно значущі якості особистості. Під час переносу тривалої готовності в нові умови, ситуації на неї впливають як зовнішні, так і внутрішні фактори. Так, до першого можна віднести: новизну, труднощі, творчий характер завдань, обставини, що оточують, поведінка присутніх. До других - самооцінку підготовленості суб'єкта до діяльності, його психофізіологічний стан, уміння мобілізуватися на виконання майбутньої роботи, контролювати свою емоційну стабільність і рівень власної готовності.

Педагогічна самосвідомість є одним із важливих компонентів готовності

до діяльності вчителя. Людська свідомість, яка виникає в процесі предметно-перетворювальної діяльності, має дві грані, що нерозривно пов'язані. Це усвідомлення всього зовнішнього відносно суб'єкта і самосвідомість як відображення суб'єктом самого себе. Завдяки свідомості перед особистістю розгортається широкий спектр можливостей розвитку і самовдосконалення. Усвідомлюючи себе, суб'єкт розуміє рівень відповідності своїх особистісних властивостей соціально-моральним, професійним нормам. Усвідомлена суб'єктом відмежованість від усього, що не є ним, створює стимул для активного формування своєї індивідуальності. Керуючись самосвідомістю, суб'єкт формує своїми діями нові властивості власної особистості. Усвідомлення суб'єктом свого буття є переходом у якісно новий духовний стан. У цьому процесі він зіставляє себе з об'єктивним світом і знаходить у ньому своє місце та орієнтири для діяльності. Усвідомлення зв'язку із зовнішнім світом, адекватності поведінки є основною ознакою наявності в суб'єкта самосвідомості. Якщо свідомість є суб'єктивною умовою орієнтування людини в довкіллі, то самосвідомість – це орієнтування у власній особистості. Самосвідомість є констатуючою її ознакою, яка формується разом із її становленням. Вона сприяє формуванню в людини системи цінностей, тобто тих духовних орієнтирів, які згодом знаходять своє вираження в конкретних цілях, усвідомленні типів відносин між людьми, а також його ставлення до різних явищ соціальної дійсності. Логіка самосвідомості відтворює діалектику духовного життя людини в її концентрованому вигляді. Виявлення цієї логіки має велике значення для розуміння педагогом духовних пошуків учнів. Проблема самосвідомості індивіда органічно пов'язана з визначенням його ставлення до власного життя та діяльності, можливості їх зміни відповідно до знайденої істини буття.

Педагогічна самосвідомість розвивається за тими самими законами, що й самосвідомість. За своєю природою вона спрямована на формування стійкої схильності до самоаналізу та самооцінки своїх професійних дій і якостей. Саме

тому у формуванні готовності до педагогічної діяльності вона посідає чільне місце. Педагогічна самосвідомість є фактором, який впливає на самовиховання та навчання, реальний педагогічний процес і міру його повноцінності. Педагогічна самосвідомість – це парадигма, під кутом зору якої вчитель сприймає, осмислює та оцінює одержану ззовні інформацію і виконує професійну діяльність, що є адекватною до цих настанов. Вона відображає сутність явищ педагогічної дійсності, її суб'єктів та об'єктів.

Педагогічна самосвідомість орієнтована на узагальнене, оцінне, цілеспрямоване відображення і конструктивно-творче перетворювання вчителем педагогічної дійсності в попередньо уявній побудові дій і передбаченні їх результатів, розумному регулюванні та самоконтролі власної поведінки, а також передбачає цілісну самооцінку себе як професіонала і свого місця в педагогічному процесі.

Процес діяльності за рівнем своєї активності визначається ставленням до об'єкта як до завдання чи мети діяльності. Необхідною умовою для формування готовності є активне, позитивне ставлення до діяльності. Від того, чи буде це ставлення позитивним або негативним, короткочасним, випадковим або стабільним, у значній мірі залежить ефективність діяльності, міра активності особистості, з якою вона буде прагнути одержати позитивні результати в своїй праці.

Одним з найважливіших механізмів формування готовності до професійної діяльності є цілеполягання. Мета виражає усвідомлене передбачення майбутнього результату дій. Шляхом усвідомлення потреб, мотивів цієї діяльності, індивід приходить до розуміння, що задовольнити ці потреби можна тільки через досягнення мети. Це дає йому можливість, шляхом співвіднесення своїх суб'єктивних уявлень про потребу, знайти засіб оволодіння метою. Потреба виявляється в мотивах, які стають формою прояву потреби. Важливим моментом у формуванні готовності до діяльності є збіг мотиваційної сфери суб'єкта з характером мети. У цьому випадку має місце

природний зв'язок мотиву і мети, що є передумовою ефективної діяльності. Шляхом усвідомлення потреб і мотивів індивід виробляє визначену модель майбутніх дій. Отже, мотивація є важливим компонентом готовності, тому що впливає на створення необхідних відносин, настанов, досвіду особистості, професійно значущих якостей, досконалості в діяльності, майстерності, що забезпечують індивіду свідому діяльність.

Наявність педагогічних здібностей є необхідною структурною одиницею професійної готовності. Вирішальними для її становлення є: педагогічне мислення, увага, спостережливість, рефлексивні здібності. Рефлексивний рівень педагогічних здібностей звернений до об'єкта-суб'єкта педагогічного впливу і спрямований на перцепцію учнів.

Рефлексія – це не тільки розуміння, аналіз себе і своїх вчинків, але і з'ясування того, як навколишні люди розуміють тебе, твої особистісні якості, емоційні реакції та когнітивні уявлення. У тому випадку, коли змістом цих уявлень виступає предмет спільної діяльності, розвиваються предметно-рефлексивні відносини.

Зміст рефлексивного керування полягає в тому, що вчитель не примушує учня до прийняття необхідного рішення і дій, а надає йому для цього засіб – інформацію. Цим і визначається хід міркувань та готовність до певної поведінки учнів. У навчальному процесі прийоми рефлексивного керування складаються зі створення в школяра адекватного уявлення про ситуацію, предмет, явище, у формуванні необхідної для нього мети навчання. Рефлексивний рівень педагогічних здібностей містить почуття міри, такту, причетності. Учитель повинен мати не тільки власну думку про досліджуваний предмет, але й знати, які уявлення про нього має учень. Педагог повинен уміти встати на його точку зору, імітувати хід його міркувань, розуміти, як учень сприймає ситуацію, знати мотиви його вчинків. Рефлексивна природа діяльності вчителя визначається тим, що для цієї професії характерна міжособистісна взаємодія. Педагог може координувати

свої дії з діями учнів лише в тій мірі, в якій він здатний їх розуміти.

Наступний компонент готовності до педагогічної діяльності – професійно значущі якості. До них належать професійна компетентність, яка включає такі поняття, як-от: володіння матеріалом, розвиненість, ерудиція, інформованість, начитаність і т. ін. Рефлексивна природа керування навчально-виховним процесом тісно пов'язана з емпатією, тобто розумінням емоційного стану учня, здатності співпереживати йому, співчувати. Педагог повинен розуміти внутрішній світ дитини, бути до дітей доброзичливим, ставитися до них з повагою. Учителю необхідно бути емоційно чутливою людиною, мати психологічну проникливість. До професійно значущих якостей відносять емоційну стабільність, що виявляється у витримці, умінні володіти собою та саморегулюватися. Учителю притаманна домінантність – уміння керувати, діловитість, сміливе прийняття відповідальності за інших, розподіл обов'язків у колективі, схильність до лідерства.

Принципове значення для готовності до педагогічної діяльності має така якість, як динамізм особистості, тобто здатність учителя до активного впливу на учня, вона виявляється в ініціативі, швидкості адаптації в змінених педагогічних ситуаціях, умінні чуйно їх уловлювати і в зв'язку з цим швидко змінювати варіанти педагогічного впливу.

Цілеспрямованість – також необхідна для педагогічної діяльності, тому що ця якість являє собою прагнення до досягнення мети, енергійність, наполегливість, відданість своїй справі.

До професійно значущих якостей, що характеризують готовність до педагогічної діяльності, належить й експресивність. Це – артистизм, емоційність, яскрава подача навчального матеріалу, розвиненість мови, багата міміка, гарні манери.

Усі зазначені вище ознаки готовності до педагогічної діяльності можуть бути конкретизовані в такий спосіб:

- педагогічна самосвідомість;

- емоційно-позитивне ставлення до суб'єкта (учня), об'єкта (педагогічного процесу) і засобу діяльності (вихованню та навчанню);
- знання про структуру особистості учня, її вікових змінах, цілях і засобах педагогічного впливу в процесі її формування і розвитку;
- педагогічні уміння щодо організації і здійснення навчального та виховного впливу на формуючу особистість;
- прагнення спілкуватися з дітьми, передаючи їм свій досвід, знання відповідно до змісту і способів досягнення соціально значущих цілей.

Матеріал для самооцінювання

Варіант 1

1. Що таке дидактика?

- а) це теорія навчання і освіти;
- б) це теорія навчання і виховання;
- в) це теорія навчання;
- г) це галузь педагогічної науки, що досліджує питання методики викладання окремих навчальних дисциплін.

2. Об'єкт педагогічного дослідження:

- а) пошук шляхів удосконалення педагогічного процесу;
- б) педагогічні явища, факти, з яких складається педагогічний процес;
- в) якість знань, умінь і навичок.

3. Компонентами системи освіти в Україні є:

- а) система вищої освіти, система середньо спеціальної освіти, система загально середньої освіти;
- б) система дошкільного виховання, система середньої загальної освіти, система професійно-технічної освіти, система позашкільної освіти, виховання, система вищої освіти, аспірантура, докторантура, самоосвіта.

4. Педагогічний такт – це вміння знати і застосовувати педагогічно доцільний і ефективний спосіб впливу, почуття міри, здатність швидко оцінювати ситуацію і знаходити оптимальні рішення:

- а) так;
- б) ні.

5. Суперечність, притаманна студентському віку між розвитком інтелектуальних і фізичних сил студента і жорстким лімітом часу та економічних можливостей для задоволення збільшених потреб є:

- а) дидактичною;
- б) психолого-педагогічною;

в) соціально-психологічною.

6 Встановіть правильну послідовність розв'язання педагогічної задачі:

- а) вибір системи методів;
- б) аналіз ситуації та постановка проблеми;
- в) аналіз вихідних даних;
- г) висунення гіпотези ;
- д) аналіз результатів впливу.

7 Вкажіть, чи правильне твердження: Педагогіка вищої освіти – це наука про педагогічний процес, що забезпечує розвиток особистості студента у системі вищої школи.

- а) так;
- б) ні.

8. Що таке дидактика вищої школи:

- а) це теорія навчання і освіта у ЗВО;
- б) це теорія навчання у ЗВО;
- в) це теорія і методика викладання окремих навчальних дисциплін

9. До наочних методів навчання належать:

- а) графічні роботи, демонстрування, самостійне спостереження;
- б) демонстрування, самостійне спостереження, ілюстрування;
- в) графічні роботи, вправи, лабораторні роботи;
- г) вправи, самостійне спостереження, демонстрування;
- д) лабораторні роботи, вправи, демонстрування.

10. Принципи – це...

- а) вихідні положення будь-якої системи;
- б) система критичних поглядів на реальну дійсність.

11. В якій статті Закону “Про освіту” декларується право на створення умов для навчання за кордоном?

- а) ст. 40;
- б) ст. 41;
- в) ст. 42.

12. Педагогічний професіоналізм – це:

- а) професіоналізм знань і професіоналізм спілкування;
- б) професіоналізм спілкування і професіоналізм самовдосконалення;
- в) професіоналізм знань, професіоналізм спілкування і професіоналізм самовдосконалення.

13. Зміст освіти визначається такими державними документами:

- а) навчальним планом, навчальною програмою, законом України "Про вищу освіту";
- б) навчальною програмою, законом України "Про вищу освіту", навчальним посібником;
- в) навчальним планом, навчальною програмою, навчальним посібником.

14. Сформулювати визначення. Гуманізація освіти – це створення умов:

- а) реальних;
- б) оптимальних;
- в) необхідних;
- г) найкращих.

15. Об'єктом педагогіки вищої школи є:

- а) різні ЗВО, які не обов'язково мають один адміністративний центр;
- б) система вищої освіти і педагогічні процеси в ній.

Варіант 2

1. Основними функціями процесу навчання є:

- а) освітня, розвиткові, виховна і функція психологічної підготовки;
- б) освітня, розвиткові, виховна;
- в) правильної відповіді немає.

2. З перерахованих видів експерименту знайдіть зайвий:

- а) природний;
- б) лабораторний;
- в) закріплюючий;

- г) констатуючий;
- д) пошуковий;
- е) формуючий.

3. Вставте потрібні слова: Одне із завдань педагогіки вищої школи: Розкриття педагогічних закономірностей формування ..... як майбутніх фахівців.

4. Викладач-професіонал – це гарний співрозмовник з почуттям гумору, добрий і невимогливий, хоч і не володіє фактичним знанням предмету:

- а) так;
- б) ні.

5. Початок класичної дидактики покладений:

- а) Платоном і Аристотелем;
- б) Декартом;
- в) Я. А. Коменським.

6. В Україні існують такі кваліфікаційні (освітні) рівні вищої освіти:

- а) молодший спеціаліст;
- б) бакалавр;
- в)
- г)

7. Студент є суб'єктом діяльності:

- а) асоціативної
- б) навчальної;
- в) ігрової;
- г) дистрибутивної;
- г) дослідницької;
- д) комунікативної.

8. Які функції виконує куратор студентської групи?

- а) організаційна, виховна;

- б) організаційна, виховна, узгоджувальна;
- в) наставницька, організаторська, виховна і консультативна.

9. До якої групи включено практичні методи навчання:

- а) демонстрування, самостійні спостереження;
- б) вправи, лабораторні, практичні та дослідні роботи;
- в) робота з книгою, бесіда, графічні роботи;
- г) правильної відповіді немає.

10. Категорії педагогіки вищої школи поділяються на...

- а) два види: методологічні, педагогічні;
- б) на три види: методологічні, процесуальні, суттєві.

11. Яким державним документом визначені в Україні мета, структура, типи вищих навчальних закладів:

- а) Законом України «Про освіту»;
- б) Указом президента України «Про додаткові заходи щодо забезпечення розвитку освіти в Україні».

12. Фундамент професійного зростання викладача як спеціаліста – це:

- а) педагогічний такт;
- б) самоосвіта;
- в) організаторські здібності.

13. Педагогіка вищої школи – це...

- а) частина філософії;
- б) синтез знань про природу;
- в) комплекс теоретичних і прикладних наук про процеси виховання, навчання, освіти;
- г) наука про закономірності навчання і виховання студентів, а також їх наукову і професійну підготовку як спеціалістів відповідно до вимог держави та суспільства.

14. Педагогічне дослідження – це:

- а) система цілеспрямованої взаємодії викладача і студента, спрямована на формування суспільних і особистісних рис;
- б) цілеспрямований пошук шляхів удосконалення педагогічного процесу з використанням наукового апарату;
- в) способи з допомогою яких вивчаються різноманітні сторони виховання, освіти і навчання.

15. Вищий заклад освіти або структурний підрозділ університету, академії, який здійснює підготовку фахівців з вищою освітою за освітньо-професійними програмами всіх рівнів з певної галузі наук:

- а) технікум;
- б) коледж;
- в) інститут.

Варіант 3

1. Що таке освіта?

- 1) процес і результат, що фіксує засвоєння встановленого обсягу наукових і спеціальних знань, навичок і вмінь, ціннісно орієнтованої, комунікативної та творчої діяльності;
- 2) передавання теоретичних знань, практичних навичок і вмінь;
- 3) спеціально організована діяльність людей щодо опанування певного обсягу наукових знань, практичних навичок і вмінь;
- 4) викладання;
- 5) правильної відповіді немає.

2. Вкажіть, чи правильне твердження: Педагогіка вищої школи – це наука про педагогічний процес, що забезпечує розвиток особистості студента у системі вищої школи.

- а) так;
- б) ні.

3. Педагогіка вищої школи досліджує можливості.....на розвиток студентської молоді в різних видах діяльності.

4. Головною формою діяльності студентів є:

- а) навчально-освітня;
- б) педагогічно-психологічна;
- в) технологічна;
- г) навчально-виховна;
- д) ігрова;
- е) комунікативна.

5. Традиційна модель освіти – це:

- а) модель, що передбачає персональний характер освіти з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей;
- б) модель систематичної академічної освіти як спосіб передачі молодому поколінню універсальних елементів культури минулого;
- в) модель орієнтованого на організацію освіти поза соціальних інститутів.

6. Педагогіка вищої освіти – це...

- а) частина філософії;
- б) синтез знань про природу;
- в) комплекс теоретичних і прикладних наук про процеси виховання, навчання, освіти;
- г) наука про закономірності навчання і виховання студентів, а також їх наукову і професійну підготовку як спеціалістів відповідно до вимог держави та суспільства.

7. Ким введено поняття «педагогічна система» в педагогіку?

- а) Кузьміною;
- б) Галузинським;
- в) Сухомлинським.

8. Кураторами студентської групи призначаються:

- а) викладачі, які мають досвід роботи, з числа професорів, доцентів, старших викладачів, асистентів;
- б) викладачі, які працюють за сумісництвом;
- в) лаборанти і старші лаборанти відповідних кафедр..

9. У якій групі наявні словесні методи навчання:

- а) бесіда, робота з книгою, лекція;
- б) розповідь, пояснення, бесіда, лекція, дискусія, диспут;
- в) робота з книгою, лабораторні роботи, ілюстрування;
- г) правильної відповіді немає.

10. Об'єктом педагогіки вищої школи є :

- а) різні ЗВО, які не обов'язково мають один адміністративний центр;
- б) система вищої освіти і педагогічні процеси в ній.

11. Навчально-виховний процес у школі зберігає офіційно авторитарний характер:

- а) так;
- б) ні.

12. Характерні риси студентства як соціальної групи:

- а) пошук сенсу життя;
- б) соціальний престиж;
- в) колективна робота;
- г) інтенсивність спілкування;
- г) робота в аудиторіях;
- д) прагнення до нових ідей.

13. Об'єктом педагогіки вищої школи є:

- а) педагогічна система вищої школи;
- б) система вищої освіти і педагогічні процеси в ній;
- в) система народної освіти і педагогічні процеси в системі вищої школи.

14. Методи науково-педагогічного дослідження поділяються на такі дві великі групи:

- а) загальнонаукові та конкретно-наукові;
- б) загальнонаукові та емпіричні;
- в) конкретно-наукові та теоретичні.

15. Слово «гуманний» у перекладі означає:

- а) демократичний;

б) людяний;

Варіант 4

1. Метод навчання – це:

- а) спосіб реалізації навчального процесу;
- б) прийоми та способи роботи викладача, за допомогою яких студенти засвоюють програмний матеріал;
- в) основний прийом взаємозв'язаної діяльності вчителя й учнів, що спрямована на досягнення цілей навчального процесу;
- г) способи та прийоми спільної діяльності викладача й студентів, які спрямовані на оволодіння знаннями, навичками та вміннями, різнобічний розвиток розумових і фізичних здібностей останніх, формування у них рис, необхідних для повноцінної життєдіяльності та майбутньої професійної діяльності;
- д) прийом співробітництва викладача зі студентами.

2. Ким введено поняття «педагогічна система» в педагогіку?

- а) Кузьміною;
- б) Галузинським;
- в) Сухомлинським.

3. До якого виду категорій належить науковий опис реальної педагогічної діяльності?

- а) методологічні;
- б) суттєві;
- в) процесуальні.

4. Праця викладача вищого навчального закладу є:

- а) двобічною – спеціальною та соціально-виховною;
- б) двобічною – науковою та творчою;
- в) односторонньою – навчальною.

5. Поняття «закон» у педагогіці - це ...:

- а) упорядкованість подій, фактів;
- б) конкретний необхідний зв'язок між подіями, фактами;
- в) взаємозалежність подій, фактів.

6. Метою педагогіки вищої освіти є:

- а) дослідження закономірностей розвитку, виховання і навчання учнів;
- б) дослідження закономірностей розвитку, виховання і навчання студентів і розробка на цій основі шляхів удосконалення процесу підготовки кваліфікованого спеціаліста;
- в) спрямованість на формування компетентного вчителя, який володіє методологією педагогічної науки.

7. Що означає поняття «система»?

- а) це функціональна структура, діяльність якої підпорядкована певній меті;
- б) це комплекс теоретичних і практичних наук про навчання, виховання і освіту як цілеспрямовані процеси.

8. Студентська група є оптимальним середовищем, в якому здійснюється:

- а) процес навчання кожного студента;
- б) процес навчання, виховання і самореалізації кожного студента;
- в) процес організації діяльності студентів.

9. Що слід розуміти під методами активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів?

- а) Способи реалізації навчального процесу в ігровій формі;
- б) прийоми та способи роботи вчителя, за допомогою яких студенти засвоюють програмний матеріал у нетрадиційній формі;
- в) сукупність прийомів і способів психолого-педагогічного впливу на студентів, які спрямовані на розвиток у них творчого самостійного мислення, активізацію навчально-пізнавальної діяльності, формування творчих навичок та вмінь нестандартного розв'язання певних професійних проблем і вдосконалення навичок професійного спілкування;

- г) способи та прийоми спільної діяльності викладача й студентів, які спрямовані на оволодіння знаннями, навичками та вміннями, різнобічний розвиток розумових і фізичних здібностей, формування якостей, необхідних для повноцінної життєдіяльності та майбутньої професійної діяльності;
- д) активні методи навчання.

11. Принципи тоталітаризму та авторитаризму реалізуються в новому напрямі педагогіки - педагогіці співробітництва:

- а) так;
- б) ні.

12. «Студентство» це:

- а) особлива соціальна група, що формується з однакових соціальних утворень суспільства і характеризується особливими умовами життя, праці, побуту, особливою суспільною поведінкою і психологією, для якої набуття знань і підготовка себе для майбутньої роботи у суспільному виробництві і культурі є головним і здебільшого єдиним заняттям;
- б) особлива соціальна група, що формується з різних соціальних утворень суспільства і характеризується звичайними умовами життя, праці, побуту, звичайною суспільною поведінкою і психологією, для якої набуття знань і підготовка себе для майбутньої роботи у суспільному виробництві і культурі є головним і здебільшого єдиним заняттям;
- в) особлива соціальна група, що формується з різних соціальних утворень суспільства і характеризується особливими умовами життя, праці, побуту, особливою суспільною поведінкою і психологією, для якої спілкування є головним і здебільшого єдиним заняттям.

13. До процесуальної категорії в педагогіці вищої освіти належать:

- а) навчально-виховний процес, навчальний і виховний процес;
- б) виховання, навчання, освіта, розвиток, формування особистості.

14. Об'єкт педагогічного дослідження:

- а) пошук шляхів удосконалення педагогічного процесу;

- б) педагогічні явища, факти, з яких складається педагогічний процес;
- в) якість знань, умінь і навичок.

15. Цілеспрямована, систематична діяльність щодо власного самовдосконалення, називається:

- а) перевиховання;
- б) самовиховання;
- в) виховання;

Варіант 5

1. Фактори, що визначають вибір конкретного методу навчання:

- а) загальні та професійні цілі освіти, виховання і розвитку підростаючого покоління;
- б) провідні методологічні положення і настанови сучасної загальної дидактики;
- в) особливості змісту і методики викладання конкретної навчальної дисципліни та визначені її специфікою вимоги до добору загально-дидактичних методів;
- г) особливості змісту, методів форм роботи конкретних освітньо-виховних систем;
- д) рівень мотивації до навчально-пізнавальної діяльності студентів;

2. Що означає поняття «система»?

- а) це функціональна структура, діяльність якої підпорядкована певній меті;
- б) це комплекс теоретичних і практичних наук про навчання, виховання і освіти як цілеспрямовані процеси.

3. Як називається навчально-пізнавальна діяльність студента, що виражається в розумових, мовних, сенсомоторних діях?

- а) викладання;
- б) учіння.

4. У якому документі визначені зміст, права та обов'язки викладачів вищого навчального закладу?

- а) у Юридичному кодексі;
- б) у Конституції України;
- в) у статуті навчального закладу.

5. Який із нижчезазначених принципів не є принципом навчання:

- а) гуманізації;
- б) культуровідповідності;
- в) максималізму.

6. Система критичних поглядів на реальну вузівську дійсність і відповідного пошуку та пропозиції нових конструктивних ідей – це...

7. Принципи – це ...

- а) вихідні положення будь-якої системи;
- б) система критичних поглядів на реальну дійсність.

8. Методи навчання: бесіда, лекція, розповідь, дискусія – об'єднані за такою ознакою:

- а) за джерелом знань;
- б) за логікою подання інформації;
- в) за характером пізнавальної діяльності.

9. Педагогічне дослідження – це:

- а) система цілеспрямованої взаємодії викладача і студента, спрямована на формування суспільних і особистісних рис;
- б) цілеспрямований пошук шляхів удосконалення педагогічного процесу з використанням наукового апарату;
- в) способи з допомогою яких вивчаються різноманітні сторони виховання, освіти і навчання.

10. Цілеспрямована, систематична діяльність щодо власного самовдосконалення, називається:

- а) перевиховання;

б) самовиховання;

в) виховання;

Критерії оцінювання

Сума балів	Критерії оцінки
Відмінно (90–100 А)	<p>Здобувач вищої освіти має ґрунтовні знання про концептуальні засади, цілі, завдання, принципи функціонування середньої загальної та вищої освіти в Україні; методологію педагогічного дослідження. Знає і влучно застосовує сучасні методики і технології, зокрема інформаційні, для успішного й ефективного здійснення професійної діяльності та забезпечення якості дослідження з фаху. Впевнено оперує основними категоріями педагогіки вищої освіти, класифікує принципи і методи навчання в ЗВО; інтерпретує сутність науково-дослідницької роботи студентів; пояснює основні завдання куратора студентської групи; досконало володіє педагогічними прийомами формування і підтримки належного рівня мотивації здобувачів освіти. Розуміє й усвідомлює сутність педагогічної майстерності і професійної культури викладача ЗВО.</p> <p>Досконало володіє вміннями урахувати вікові особливості студентської молоді; проектувати різні типи навчальних занять, зокрема в умовах дистанційної освіти, вибирати стратегію управління освітнім процесом; оцінювати види науково-дослідницької діяльності студентів; планувати роботу студентської групи. На високому рівні демонструє практичні навички роботи в команді, навички аналізу чужої професійної діяльності, навички самоаналізу. Здатний до визначення напрямів розвитку власної педагогічної майстерності і професійної культури.</p>

<p>Добре (82–89 В)</p>	<p>Здобувач вищої освіти має достатні знання про концептуальні засади, цілі, завдання, принципи функціонування середньої загальної та вищої освіти в Україні; методологію педагогічного дослідження. Знає і вміє застосовувати сучасні методики і технології, зокрема інформаційні, для успішного й ефективного здійснення професійної діяльності та забезпечення якості дослідження з фаху. Оперує основними категоріями педагогіки вищої освіти, класифікує принципи і методи навчання в ЗВО; натомість під час інтерпретації сутності науково-дослідницької роботи студентів припускається поодиноких помилок; у цілому пояснює основні завдання куратора студентської групи; володіє педагогічними прийомами формування і підтримки належного рівня мотивації здобувачів освіти на достатньому рівні розуміє й усвідомлює сутність педагогічної майстерності і професійної культури викладача ЗВО.</p> <p>Загалом володіє вміннями урахувати вікові особливості студентської молоді; проєктувати різні типи навчальних занять, зокрема в умовах дистанційної освіти, має незначні труднощі у виборі стратегії управління освітнім процесом; подекуди ускладнюється в оцінюванні видів науково-дослідницької діяльності студентів; уміє планувати й організовувати позааудиторну роботу студентів. Демонструє практичні навички роботи в команді, навички аналізу чужої професійної діяльності, навички самоаналізу. Здатний до визначення напрямів розвитку власної педагогічної майстерності і професійної культури.</p>
----------------------------	---

<p>Добре (74–81 С)</p>	<p>Здобувач вищої освіти має знання про концептуальні засади, цілі, завдання, принципи функціонування середньої загальної та вищої освіти в Україні; методологію педагогічного дослідження. У цілому знає і вміє застосовувати сучасні методики і технології, зокрема інформаційні, для належного здійснення професійної діяльності та забезпечення якості дослідження з фаху. На середньому рівні оперує основними категоріями педагогіки вищої освіти, подекуди ускладнюється під час класифікації принципів і методів навчання в ЗВО; під час інтерпретації сутності науково-дослідницької роботи студентів припускається незначних помилок; у цілому пояснює основні завдання куратора студентської групи; припускається незначних помилок у застосуванні педагогічних прийомів формування і підтримки належного рівня мотивації здобувачів освіти. Загалом розуміє й усвідомлює сутність педагогічної майстерності і професійної культури викладача ЗВО.</p> <p>На середньому рівні володіє вміннями урахувати вікові особливості студентської молоді; має певні труднощі у проєктуванні різних типів навчальних занять, зокрема в умовах дистанційної освіти, виборі стратегії управління освітнім процесом; ускладнюється в оцінюванні видів науково-дослідницької діяльності студентів; у цілому вміє планувати й організовувати позааудиторну роботу студентів. Демонструє достатні практичні навички роботи в команді, навички аналізу чужої професійної діяльності, навички самоаналізу. У цілому здатний до визначення напрямів розвитку власної педагогічної майстерності і професійної</p>
----------------------------	--

	культури.
Задовільно (64–73 D)	<p>Здобувач вищої освіти на задовільному рівні володіє знаннями про концептуальні засади, цілі, завдання, принципи функціонування середньої загальної та вищої освіти в Україні. Має труднощі у визначенні методології педагогічного дослідження. На задовільному рівні володіє знаннями і вміннями застосовувати сучасні методики і технології, зокрема інформаційні, для здійснення професійної діяльності та забезпечення якості дослідження з фаху. На задовільному рівні оперує основними категоріями педагогіки вищої освіти, ускладнюється під час класифікації принципів і методів навчання в ЗВО; інтерпретуючи сутність науково-дослідницької роботи студентів припускається помилок; у цілому пояснює основні завдання куратора студентської групи; припускається помилок у застосуванні педагогічних прийомів формування і підтримки належного рівня мотивації здобувачів освіти. Не завжди правильно інтерпретує сутність педагогічної майстерності і професійної культури викладача ЗВО.</p> <p>На задовільному рівні володіє вміннями урахувати вікові особливості студентської молоді; має труднощі у проєктуванні різних типів навчальних занять, зокрема в умовах дистанційної освіти, не завжди доцільно вибирає стратегії управління освітнім процесом; ускладнюється в оцінюванні видів науково-дослідницької діяльності студентів; у плануванні й організації позааудиторної роботи студентів. Демонструє недостатні практичні навички роботи в команді, навички аналізу чужої професійної діяльності, навички самоаналізу. Під час визначення напрямів розвитку</p>

	власної педагогічної майстерності і професійної культури потребує певної допомоги з боку викладача.
Задовільно (60–63 E)	<p>Здобувач вищої освіти на репродуктивному рівні володіє знаннями про концептуальні засади, цілі, завдання, принципи функціонування середньої загальної та вищої освіти в Україні. Має значні труднощі у визначенні методології педагогічного дослідження. На низькому рівні володіє знаннями і вміннями застосовувати сучасні методики і технології, зокрема інформаційні, для здійснення професійної діяльності та забезпечення якості дослідження з фаху. На низькому рівні оперує основними категоріями педагогіки вищої освіти, значно ускладнюється під час класифікації принципів і методів навчання в ЗВО; інтерпретуючи сутність науково-дослідницької роботи студентів припускається значних помилок; не вміє пояснити основні завдання куратора студентської групи; припускається суттєвих помилок у застосуванні педагогічних прийомів формування і підтримки належного рівня мотивації здобувачів освіти. Не правильно інтерпретує сутність педагогічної майстерності і професійної культури викладача ЗВО.</p> <p>На низькому рівні володіє вміннями урахувати вікові особливості студентської молоді; має значні труднощі у проєктуванні різних типів навчальних занять, зокрема в умовах дистанційної освіти, вибирає не доцільні стратегії управління освітнім процесом; виявляє епізодичні вміння в оцінюванні видів науково-дослідницької діяльності студентів; у плануванні й організації позааудиторної роботи студентів потребує допомоги. Практично не демонструє</p>

	<p>практичних навичок роботи в команді, навичок аналізу чужої професійної діяльності, навичок самоаналізу. Під час визначення напрямів розвитку власної педагогічної майстерності і професійної культури потребує значної допомоги з боку викладача.</p>
<p>Незадовільно (35–59 FX)</p>	<p>Здобувач вищої освіти має фрагментарні знаннями про концептуальні засади, цілі, завдання, принципи функціонування середньої загальної та вищої освіти в Україні. Необізнаний із методологією педагогічного дослідження. Виявляє епізодичні вміння застосовувати сучасні методики і технології, зокрема інформаційні, для здійснення професійної діяльності та забезпечення якості дослідження з фаху. Фрагментарно обізнаний із основними категоріями педагогіки вищої освіти, під час класифікації принципів і методів навчання в ЗВО припускається грубих помилок; не вміє визначати сутність науково-дослідницької роботи студентів; не вміє пояснити основні завдання куратора студентської групи; не володіє вміннями застосовувати педагогічні прийоми формування і підтримки мотивації здобувачів освіти. Не вміє інтерпретувати сутність педагогічної майстерності і професійної культури викладача ЗВО.</p> <p>Не вміє урахувати вікові особливості студентської молоді; має суттєві труднощі у проектуванні різних типів навчальних занять, зокрема в умовах дистанційної освіти, вибирає не доцільні стратегії управління освітнім процесом; не вміє оцінювати види науково-дослідницької діяльності студентів; у плануванні й організації позааудиторної роботи студентів потребує суттєвої допомоги. Не демонструє</p>

	практичних навичок роботи в команді, навичок аналізу чужої професійної діяльності, навичок самоаналізу. Під час визначення напрямів розвитку власної педагогічної майстерності і професійної культури потребує суттєвої допомоги з боку викладача.
--	--

Форми поточного і підсумкового(екзамен) контролю

Поточний контроль (практичні заняття, самостійна робота)		ІНДЗ	Підсумковий контроль (екзамен)	Разом сума	
Теми	Бали				
Змістовий модуль 1.			0-20	0-100	
Тема 1.	0-6	0-24			0-8
Тема 2.	0-6				
Тема 3.	0-6				
Тема 4.	0-6				
Змістовий модуль 2.					
Тема 5.	0-6	0-18			0-8
Тема 6.	0-6				
Тема 7.	0-6				
Змістовий модуль 3.					
Тема 8.	0-6	0-24			-
Тема 9.	0-6				
Тема 10.	0-6				
Тема 11.	0-6				
		0-64	0-16		

Шкала оцінювання за всіма видами контролю:

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
90–100	A	Відмінно
82–89	B	Добре
74–81	C	
64–73	D	
60–63	E	Задовільно
35–59	FX	Незадовільно з можливістю повторного складання
0–34	F	Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

ПІСЛЯМОВА

Педагогіка вищої освіти як наука є сукупністю знань, опису, аналізу, організації, проектування та прогнозування шляхів удосконалення освітнього процесу у закладі вищої освіти, а також пошуку ефективних педагогічних систем для розвитку і підготовки людини до здійснення трудової діяльності.

Вона покликана з наукової точки зору розв'язувати проблеми вищої освіти для конкретних спеціальностей та вирішувати питання засвоєння викладачами знань з управління педагогічним процесом.

Як мистецтво педагогіка вищої освіти вимагає від кожного викладача творчого підходу до педагогічної діяльності, включення в педагогічний процес конкретних форм, зразків зі сфери мистецтва успішного розв'язання професійних завдань, досвіду роботи кращих викладачів вищих навчальних закладів. Викладач сучасного закладу вищої освіти – центральна фігура всього освітнього процесу. Він повинен уміти розв'язувати різноманітні педагогічні проблеми, не тільки керувати освітнім процесом, але й перевести його на якісно новий рівень, що потребує спеціальних знань та певних особистісних якостей.

Рекомендовані джерела інформації

Основна література

1. Зайченко І. В. Педагогіка і методика навчання у вищій школі: навчальний посібник. Київ. 2017. 456 с.
2. Нагаєв В. М. Педагогіка вищої школи: навчальний посібник. Харків : «Стильна типографія», 2019. 267 с.
URL: <http://dspace.knau.kharkov.ua/jspui/bitstream/123456789/2060/1/Нагаєв%20В.М.%20Педагогіка%20вищої%20школи%20навч.%20посібник.pdf>
3. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. 2-ге вид., доп.
URL <https://academia-pc.com.ua/product/213>

Допоміжна література

1. Закон України «Про освіту» [електронний ресурс] Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
2. Про вищу освіту. Закон. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
3. Артемова Л. В. Педагогіка і методика вищої школи: Навчально-методичний посібник для викладачів, аспірантів, студентів магістратури. Київ : Кондор, 2012. 272 с.
4. Бех І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності : навчальний посібник.
URL <https://westudents.com.ua/knigi/353-psihologchn-djerela-vihovno-maysternost-beh-d.html>
5. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи.
URL <http://194.44.152.155/elib/local/sk702798.pdf>
6. Виховна робота зі студентською молоддю : навчальний посібник. За заг. ред. Т. Ю. Осипової. Одеса : Фенікс, 2006. 288 с.

7. Гладуш В. А., Лисенко Г. І. Педагогіка вищої школи: теорія, практика, історія. Навч. посіб. Дніпропетровськ : Акцент, 2014. 416 с.
8. Житеньова Н. В. Візуальні дидактичні засоби: створення та використання в освітній практиці : навч.-метод. посіб.; Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків : Мітра, 2019. 88 с.
9. Зайченко І. В., Теслюк В. М., Каленський А. Н. Основи педагогічної майстерності та етика викладача вищої школи : підручник / За ред. проф. І. В. Зайченка. Київ : Видавництво Ліра-К, 2017. 484 с.
10. Калашнікова Л. М., Жерновникова О. А. Педагогіка вищої школи у схемах і таблицях : навчальний посібник. Харків, 2016. 260 с.
11. Компетентнісний підхід у вищій освіті: світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики. Київ : КНЕУ, 2016. 66 с.
12. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої освіти : навчальний посібник. URL <http://www.info-library.com.ua/books-book-105.html>
13. Курлянд З. Н., Р. І. Хмелюк та ін. Педагогіка вищої освіти : навчальний посібник. 3-є видання, перероб. і доп. Київ : Знання, 2007. 399 с.
14. Мельничук І. М. Основи педагогіки та психології вищої школи : Навчальний посібник. Тернопіль : Вектор, 2018. 336 с.
15. Педагогічні технології в підготовці вчителів : навч. посібник / кол. авторів; за ред. І. Ф. Прокопенка. 3-є вид., допов. і переробл. Харків : ХНПУ, 2018. 457 с.
16. Постоян Т. Г. Освітні технології : навч. посібник. Одеса : Букаєв Вадим Вікторович, 2014. 204 с.
17. Приходько В. В., Малий В. В., Галацька В. Л., Мироненко М. А. Словник термінів і понять з педагогіки вищої школи : посібник. URL <https://shag.com.ua/m-o-mironenko-slovník-terminiv-i-ponyate-z-pedagogiki.html>.

18. Тверезовська Н. Т., Сидоренко В. Н. Методологія педагогічного дослідження. Навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 440 с.
19. Теорія і методика професійної освіти : навч. посібник / за ред. проф. З. Н. Курлянд. Київ : Знання, 2012. 390 с.
20. Тернопільська В. І., Коломієць Т. В., Піонтківська І. О. Довідник з виховної роботи зі студентами. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2014. 264 с.
21. ТОВАЖНЯНСКИЙ Л. Л., РОМАНОВСКИЙ О. Г., БОНДАРЕНКО В. В., ПОНАМАРЬОВ О. С., ЧЕРВАНЬОВА З. О. Основи педагогіки вищої школи: Навч. посібник. Режим доступу: <https://ru.ua1lib.org/book/3268089/8ba427> .

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Веб-сторінка Верховної Ради України. URL: <http://www.rada.gov.ua>.
2. Веб-сторінка Міністерства освіти і науки України. URL: www.mon.gov.ua
3. Веб-сторінка бібліотеки ім. Вернадського. URL: www.nbu.gov.ua
4. Веб-сторінка Одеської національної наукової бібліотеки. URL: <http://odnb.odessa.ua>.
5. Веб-сторінка Національного репозитарію академічних текстів. URL: <http://nrat.ukrintei.ua>.
6. Веб-сторінка бібліотеки Університету Ушинського. URL: <https://library.pdpu.edu.ua>
7. Веб-сторінка репозитарію Університету Ушинського. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua>

ДЛЯ ПОДАТК

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Княжева І. А. Педагогіка вищої освіти: навчальний посібник

(для здобувачів освіти другого освітнього рівня (магістр)

спеціальності 014 Середня освіта (Фізична культура).

Одеса, Університет Ушинського, 2023. 101 с.